

Dynamisch Perspectief

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding



Kippen houden van voetbal en Bach
BD-dating
Natuurderij KeizersRande start op 185 hectare
Demeter: keurmerk met ambitie

Dynamisch Perspectief

De 'D'

Op de Biovak hebben we een BD-plein. We gaan op een 'B'-beurs uitleggen wat de 'D' betekent. Dat is nog een hele kunst. BD-boeren richten zich niet enkel op de letter, maar ook op de geest van de natuurwetten. Die geest laat zich niet op een weegschaal leggen. Je kunt hem niet tellen of meten.

Wel kun je je afvragen met welke bedoeling de levenswetten 'in den beginne' geschreven zijn. En je kunt je erover verwonderen. Over hoe fascinerend alles wat leeft in elkaar zit. Hoe mooi alle onderdelen samen een geheel vormen. Hoe ingenieus al die gehelen weer onderdeel zijn van een groter geheel.

BD-boeren bouwen hun bedrijf op als een samenhangend geheel, waarbij ze alle onderdelen zo goed mogelijk op elkaar afstemmen. Net als cellen in een orgaan, organen in een dier, dieren in een ecosysteem. Net als letters in een woord, woorden in een zin, zinnen in een wetboek. Werkend op de akker, puzzelend met letters en woorden, is de geest van de levenswetten voelbaar. Vooral op mooie, stille momenten.

Is dat uit te leggen, op die rumoerige beursvloer?

Ellen Winkel, hoofdredacteur,
ellen@schrijfwinkel



03	Dynamisch Portret: Natuurderij KeizersRande
08	Bedrijfs-individualiteit in beeld
11	Landwirtschaftliche Tagung
12	Demeter-plein op Biovak 2011
13	BD-jongeren-weekend: Boerenbezoek
13	'BD-dating' en bedrijfscontinuïteit
14	'Alles wat leeft is boeiend'
18	Landbouwcursus Zesde voordracht Zaad, maan en vuur
19	Cursus 'Bedrijfscontinuïteit in gemeenschap'
22	Keurmerk met ambitie: Tijd voor Demeter
24	Ingezonden brief: Mensen hebben hoorns nodig
26	Dynamische keuken: Toscaanse passie
30	Perspectief
40	Agenda
42	Colofon en Leden-service
43	BD juwelen

'BD-dating'

13 Bedrijfscontinuïteit vraagt om ontmoetingen

Dubbeldoel-kip

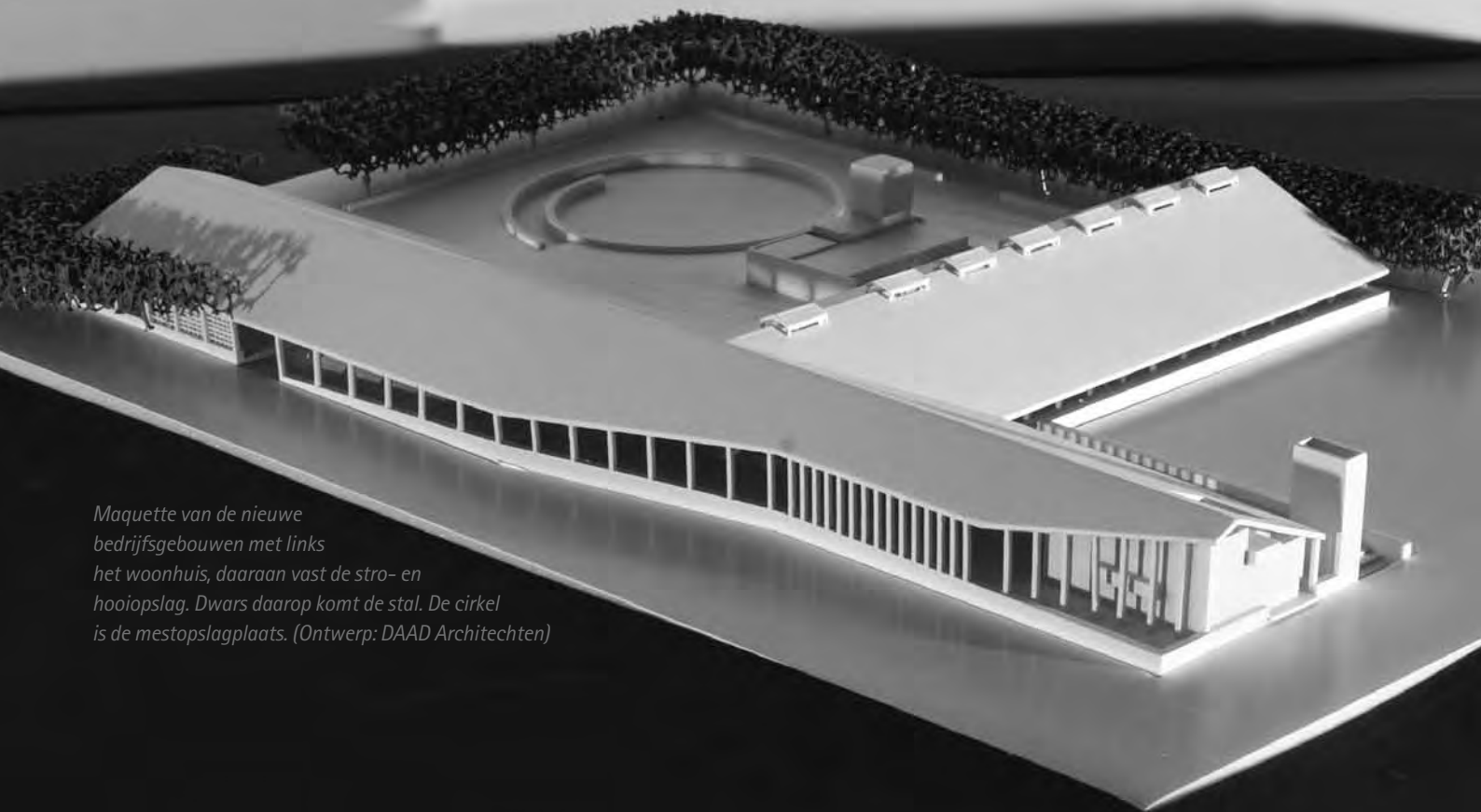
14 De droom van Gerjan Slingenberg

Tijd voor Demeter

22 Antroposofische komkommers bestaan niet

Natuurderij KeizersRande

Starten op 185 hectare



Maquette van de nieuwe bedrijfsgebouwen met links het woonhuis, daaraan vast de stro- en hooiopslag. Dwars daarop komt de stal. De cirkel is de mestopslagplaats. (Ontwerp: DAAD Architecten)

Natuur, recreatie en BD-landbouw vormen samen een prachtig geheel! Dat zegt Annette Harberink (32) met veel overtuiging. Ze ziet het als haar persoonlijke uitdaging om dat de komende jaren te laten zien op Natuurderij KeizersRande. Sinds dit jaar beheert ze 185 hectare uiterwaarden als pachter van Stichting IJssellandschap. *Tekst: Petra Essink | Foto's: Herman Engbers en Petra Essink*

Medio 2013 zal een imposante boerderij als een vesting uit de uiterwaarden oprijzen. Het vormt het tastbare resultaat van vele gesprekken die Annette Harberink gedurende meer dan drie jaar met vertegenwoordigers van Stichting IJssellandschap, de provincie Overijssel, Rijkswaterstaat en de gemeente Deventer heeft gevoerd. Daaruit is een prachtig beheerplan voortgekomen, in de vorm van een BD-bedrijf, inclusief het ontwerp van een indrukwekkende te bouwen boerderij, KeisersRande.

Tijdens het gesprek met Annette rijst het beeld op van een boerin van keizerlijke allure, die als vanzelfsprekend aan de haar omringende wereld zal laten zien dat BD-landbouw het natuurbeheer op een onlosmakelijke manier in zich draagt.

Enthousiast laat ze de bouwtekeningen van de hoeve zien; een langgerekt gebouw op een terp omringd door afsluitbare waterwerende drempels. Annette, zelf niet opgegroeid op een boerderij, hoopt er in 2013 haar intrek in te nemen, samen met vriendin en kinderen. Voor nieuwsgierige wandelaars komt er in het pad langs de boerderij een speciale trap die op het hoogste punt een totaaloverzicht biedt over het erf van de hoeve. "We hebben wel voor een stukje privé-erf gezorgd aan de achterkant van ons huis. Werk en privé gescheiden houden hoort voor mij ook bij het moderne BD-boerenleven," zegt Annette.

Ploegwedstrijd

Als aanloop naar het grote werk is de familie in januari 2009 al verhuisd naar een tijdelijke boerderij in de buurt van Deventer. Annette: "Het afgelopen jaar ben ik begonnen met maaien, het maken van afrasteringen en het uitzetten van recreatieroutes. Ook heb ik alvast kalveren gekocht, twintig stuks. Ik wil de beesten graag meenemen in de opbouw van het bedrijf, dan komt het leven er alvast in. Hoe eerder de koeien in de wei staan hoe beter, want niets kan beter laten zien waar ik mee bezig ben dan die gehoornde koeien."

De twintig stuks vee zijn een begin van de tachtigkoppige kudde die Annette straks wil gaan melken. Ze heeft gekozen voor zogenaamde MRIJ koeien (Maas, Rijn en IJssel). Deze roodbonte dubbeldoel-koeien (vlees en melk) lopen van oudsher in de uiterwaarden van de grote rivieren en horen dus echt in het gebied thuis. Annette: "Om die reden koop ik de kalveren hier in de omgeving van mijn buurboeren en dat is



een leuke aanleiding om kennis te maken. Veel boeren hier kijken behoorlijk de kat uit de boom. Biologische landbouw is een brug te ver voor de meesten. Maar het is heel leuk om ze te leren kennen. Morgen doe ik mee met een ploegwedstrijd met boeren uit de omgeving."

Boeren is beheren

"Er is veel variatie binnen het gebied. Je hebt de oeverlanden aan de rivier en de hoger gelegen percelen daarachter. Op veel van die hoger gelegen percelen heeft de afgelopen 30 jaar maïs gestaan en de grond, een lichte kleigrond, heeft nog maar weinig bodemleven en een slechte structuur. Er zal een tijd overheen gaan voordat die



Annette Harberink gaat de oevers van de IJssel 'glad' houden voor Rijkswaterstaat. Een mooie taak voor haar koeien

hersteld is. De lager gelegen stukken, deels overgaand in de rivier, zijn amper bemest geweest en heel vruchtbaar geworden door de jarenlange natuurlijke bemesting met rivierslib. Rijkswaterstaat gaat binnenkort flink graven aan die oevers. De belangrijkste reden daarvan is dat het water makkelijker weg moet kunnen. Een van mijn beheertaken zal zijn de oeverlanden 'glad' te houden, om dichtslibben te voorkomen. Een mooie taak voor de koeien!"

"Ik ben heel goed aan het kijken hoe ik het gebied zo afwisselend mogelijk kan inrichten, zodat een zo hoog mogelijke biodiversiteit ontstaat. En dat doe ik niet alleen; ik heb een commissie van wijze mannen om mij heen verzameld, waaronder ook oud gebruikers, die ik regelmatig om raad vraag. Ik wil bijvoorbeeld steeds gras in verschillende stadia van ontwikkeling hebben staan. Dat is fijn voor de weidevogels en ook interessant voor de recreanten. De hooggelegen delen, een Ot en Sien landschap, zijn doorkruist met prachtige meidoornhagen die al heel lang onbeheerd zijn. Die hagen verzorgen en het aanleggen van akkerranden, waar reeën en patrijzen een toevluchtsoord kunnen vinden, zijn voorbeelden van mijn taken als natuurbeheerder. Het leuke is dat ik dat als BD-boer natuurlijk uit mezelf ook al zou doen. Nu is het één van de vastgelegde beheertaken, evenals bijvoorbeeld het leegpompen van de veeroosters. Die doe ik in opdracht van het IJsellandschap en ik krijg ervoor betaald."

Er komt van alles bij elkaar in dit bedrijf: de wensen van Rijkswaterstaat wat betreft waterbeheer, de wensen van de provincie wat betreft het realiseren van het plan Natura 2000 en de recreatie-wensen van de gemeente. Annette: "Ik ben het eerste landje direct grenzend aan Deventer. Dit gebied heeft nu al een belangrijke uitwaai functie voor veel inwoners. Ziehier mijn laatste taak: het vergroten van de toegankelijkheid voor recreanten. Ik ga hele mooie paden aanleggen. Al dat werk ga ik natuurlijk niet alleen doen. Er is ruimte begroot - zowel financiële ruimte als woonruimte in de boerderij - voor anderhalve arbeidskracht en meerdere stagiaires."

'Er komt van alles bij elkaar in dit bedrijf: waterbeheer-wensen van Rijkswaterstaat, natuur-wensen van de provincie en recreatie-wensen van de gemeente'

Zakelijk plan

Annette gaat het voer voor de koeien zelf telen. Daarmee is het bedrijf zelfvoorzienend. Van oudsher had Stichting IJssellandschap gasthuizen in de stad Deventer waar zieke en bejaarde mensen werden verzorgd. De pachters op de landerijen buiten de stad zorgden voor voedsel voor de mensen in gasthuizen. Die oude zelfvoorzieningsstructuur, die verdween met de opkomst van de verzorgingsstaat, komt met dit project dus weer gedeeltelijk terug in een vernieuwde vorm.

"Ik hou ervan om te voelen dat ik deel uitmaak van een groter geheel en dat ik aan iets werk wat goed is. De oude - en vaak moeizame - manier van BD-landbouw, met al die onbetaalde extra taken met vrijwilligers die voor een appel en een ei de boel draaiende moeten houden, is wat mij betreft uit de tijd. Als je werkt moet daar wat tegenover staan. Geld kan als BD-boer nooit je hoofddoel zijn, maar een goed doortimmerd, zakelijk plan vanuit de realiteit opgebouwd is volgens mij wel een vereiste voor toekomstige BD-bedrijven."

"Een van de uitdagingen van Rijkswaterstaat is, en dat is nieuw voor ze, iets neer te zetten dat een soort garantie in zich draagt voor het beheer 'tot in het einde der tijden'. De meeste van de bestaande natuurgebieden kosten veel geld en leveren niets op. De verwachte inkomsten uit mijn bedrijf zijn voor hen een vernieuwende economische pijler binnen het natuurbeheer. Maar natuurlijk ben ik ook een risico voor ze. Er is al een hoop geïnvesteerd aan dure adviezen. En het is natuurlijk afwachten hoe ik - hoe het bedrijf - het gaat doen. Voor mij is dit hele project ook behoorlijk spannend, ook financieel. Waar ik blij mee ben is dat de constructie van het pachten de hele, vooral emotionele, problematiek van bedrijfsovername omzeilt, waar zoveel om te doen is de laatste tijd. Als bejaarde pachter is het voor mij straks veel makkelijker mijn bedrijf te verlaten dan wanneer ik grondeigenaar zou zijn. En ook voor een jonge boer of boerin is het straks veel makkelijker het bedrijf van me over te nemen. Voor een huis en voor het land hoeft hij geen geld mee te brengen. Je moet het samen alleen nog eens zien te worden over de prijs van de inventaris. Dat vooruitzicht geeft mij nu al lucht."

Koehoortoorn

"Binnen de wereld van het natuurbeheer liggen heel veel kansen voor jonge BD-boeren," zegt Annette. Ze vindt het belangrijk dat daar op Warmonderhof al veel aandacht aan wordt besteed. Hoe pak je dat

(Foto: Herman Engbers/ hollandse hoogte)



*'Ik hou ervan
om te voelen
dat ik deel uitmaak van
een groter geheel
en dat ik
aan iets werk
wat goed is'*



aan? Wat zijn de regels en wat zijn de mogelijkheden? En waar kun je tegenaan lopen? "Jonge boeren moeten voorbereid zijn als ze in deze branche terecht komen. Mijn ervaring is dat je in die wereld veel gehoor en aansluiting vindt, als je in gewone bewoordingen vertelt wat je manier van werken is als BD-boer. Ik heb wat dat betreft enorm veel geleerd van de boeren bij wie ik gewerkt heb: Max en Ben van Tilburg van Nieuw Bromo, Piet van IJzendoorn en Marja Molenaar van de Zonnehoeve, Anna van Oostwaard van de Horsterhof en Jan Kees Luijterink en Henk Wijnredere van het Blauwe Huis. Door hen heb ik een eigen visie op BD-landbouw kunnen ontwikkelen. Sowiesso vind ik het belangrijk om jonge mensen te stimuleren om open te staan voor nieuwe mogelijkheden, voor projecten die vernieuwend zijn. Je moet je niet blindstaren op de lijst regels waar je je als BD-boer aan moet houden." "Wanneer ik Demeter word? Op dit moment zie ik het helemaal niet zitten om mij aan te sluiten bij Demeter. Ik ben namelijk boos over het feit dat ze een boer die werkt met onthoornde en genetisch hoornloze koeien een Demeter licentie hebben gegeven. Ik denk erover me bij Demeter Duitsland aan te sluiten. Als er iets is wat BD-voor mij tot

BD-maakt, zijn het de gehoornde koeien. En dat heeft niets te maken met dogmatisch zijn. Koeihoorns symboliseren voor mij de trots en waardigheid van een koe en ook van de BD-landbouw. Dogmatisch vind ik het om BD-boeren te verplichten preparaten te gebruiken. Het maken van die BD-preparaten is iets wat ik bij uitstek zie als een daad van vrije wil. Voor mij is er niets uiterlijks dat aanleiding geeft of zou mogen geven om me met die preparaten bezig te houden. Het preparatenwerk geeft mij een prettig gevoel. Het geeft veel voldoening. Dat is mijn enige drijfveer."

Bedrijfsindividualiteit

"Het begrip bedrijfsindividualiteit wordt naar mijn idee vaak verward met het begrip bedrijfsego. Dat laatste heeft met de boer te maken en het eerste met de plek. Ik probeer steeds te denken: 'Is dit idee iets wat bij deze plek past of is het iets wat ik wil doen?' Dit bedrijf zal straks geen klassiek BD-bedrijf zijn met een heg eromheen en een afgesloten energie, waar je rustig kan gaan luisteren naar wat het bedrijf van je vraagt. KeizersRande ligt straks midden in de samenleving door de betrokkenheid van diverse partijen en verschillende maatschappelijke doelstellingen. Het is de bedoeling dat er straks dagelijks 100 tot 150 mensen door mijn land lopen. Mijn wens is dat ze allemaal naar huis terugkeren met nieuwe energie en met positieve ervaringen en een goed gevoel. En als ze dan ook, bij voorkeur bij de buurt-super, de lekkerste melk uit de omgeving kunnen kopen, én als ik als boerin vervolgens na een dag hard werken, om de hoek van mijn land even lekker op een terrasje in Deventer kan neerploffen... dan is het verhaal voor mij helemaal rond." ☺

Natuurderij KeizersRande,
BD bedrijf in oprichting
Annette Harberink
IJseldijk
Diepenveen
www.Keizersrande.nl
(website van Stichting
IJsellandschap)
Oppervlakte: 185 ha

Annette pacht de grond en bijbehorende boerderij van Stichting IJsellandschap en voert tevens natuurbeheertaken uit voor deze stichting.

Ze verzorgt de recreatieve- en natuurwaarde van het landschap en weidt en melkt er straks 80 koeien (van het MRIJ-ras); ze heeft nu 20 kalveren aangekocht.



Bedrijfs- individualiteit in beeld

Op boerderij Ruimzicht in Halle (Gld) vond 5 november een 'werkplaats voor biologisch-dynamische landbouw' plaats, georganiseerd door de Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging, de BD-Vereniging en Ruimzicht. Een verslag. *Tekst: Luc Ambagts, beleidsmedewerker BD-Vereniging*

Je inleven in het verhaal dat de boer over zijn bedrijf vertelt. Daaruit een beeld maken van de individualiteit van het bedrijf. In het verhaal luisteren naar de vragen die voor het bedrijf aan de orde zijn. En dan als laatste stap: met het gevonden beeld ideeën vinden hoe de boer vanuit de individualiteit van het bedrijf met die vraagstukken om kan gaan. Zo zag het 'bouwplan' eruit dat aan de vijfenvertig deelnemers van de werkplaats werd voorgelegd.

Gerjo Koskamp, de boer, vertelde met enthousiaste nuchterheid over de koeien, de tuin, de zorgtak, de energiewinning met zonnepanelen en koolzaadolie, over de lage melkprijs en de verschillen met de buurman. De deelnemers - leden van de Antroposofische Vereniging in Nederland en van de BD-Vereniging, boeren, burgers, medewerkers van het bedrijf - bogen zich vervolgens over

de opgave die Albert de Vries, voorzitter van de BD-Vereniging, stelde: zoek - zonder na te denken over de inhoud - de dynamiek, de activiteit in het verhaal van Gerjo op. Welk beroep komt er dan bij je op? Wat zie je zo'n man of vrouw doen? Kun je die dynamiek met twee werkwoorden karakteriseren? Het inlevend luisteren ging daarmee over in een waarnemend contempleren. Opeengepakt zaten we in de biobouw kantine waar de verf van de vloer met eigen koolzaadolie was gemengd. De leemkachel verspreidde een behaaglijke warmte. De opgave werd verwerkt in een intense, aandachtige stilte.

Wat komt er in je op als je over zo'n vraag mediteert? Bij mijzelf is het een leraar die met rustige zekerheid een klas begeleidt op een excursie in de stad. 'Overziend richting geven'. Het samenbrengen van de ervaringen van de aanwezigen is daarna heel verrassend. In de beroepsbeelden is een grote diversiteit: dirigent, dokter, herder, pedagoog, musicus. In de activiteiten komt juist een gemeenschappelijke dynamiek naar voren. Iets van omhullen, verzorgen, behouden, in combinatie met ontwikkeling, beweging, sturing. Alsof je een kind op de arm draagt en ergens naar toe brengt, dacht ik later. De volgende stap is: welke vraagstukken leven er op dit bedrijf en hoe zien mogelijke oplossingen eruit? Dat blijkt moeilijker te zijn. Het gesprek focust zich op de relatie met de boeren in de omgeving. De buurman,

een grote boer die zijn koeien zomer en winter op stal laat staan, is daarvan een zichtbaar voorbeeld. Hij wil alles glad en kaal hebben, terwijl ze op Ruimzicht juist bezig zijn met hagen en bomen aan te planten. Gerjo is zich bewust van de grote verschillen. Hoe verhoud je je daarmee?

De aanbevelingen blijven algemeen: het verzorgen van de relatie, blijven communiceren, je moet hem niet proberen te bekeren, etc. Op aandringen van Albert proberen we opnieuw de dynamiek van de bedrijfsindividualiteit bij de tips te betrekken. Dan ontstaat het idee dat je de buurman misschien in je zorgzaamheid kan betrekken: wat zou je voor hem kunnen betekenen. Waarin heb je interesse voor hem?

Heeft zoiets zin? In een van de nabesprekingen oppert iemand dat '... voor de belangrijkste problemen geen oplossing is gevonden'. De vaste lasten zijn zo hoog, dat de melkveetak niet kostendekkend draait, nu de melkprijs zo laag is. De tuinderij zou er eigenlijk veertig klanten bij moeten hebben voor een goed rendement. Het is maar hoe je luistert en hoe concreet je de oplossing wilt hebben. Na de rondleiding stonden we 's middags stil bij de vraag hoe je aan meer klanten zou kunnen komen. Het 'zorgend leiden' wijst eerder naar een aanpak waarmee je de bestaande klanten goed verzorgt, dan naar het inzetten van een marketing-offensief. Het was treffend achteraf te ho-

ren dat Fred Beijleveld, de tuinder, daar net zo over dacht. Het verloop van de klanten bleek namelijk groot te zijn. Dus investeren in klanten vasthouden zou tot meer klanten kunnen leiden. De eerste stappen richting bestaande klanten had Fred al gezet: door middel van een enquête wil hij het aanbod beter afstemmen op de wensen van de klant en via de nieuwsbrief geeft hij openheid over de kostprijsopbouw.

Mee kijken met de dynamiek van het bedrijf is iets anders dan sterke en zwakke punten analyseren en op basis van kennis tot een advies komen. Onderzoek naar de wilsrichting vraagt om inleving en aandacht voor wat er op die plek gewild wordt. Dat is een werkwijze waarbij iets van het onbewuste zichtbaar wordt gemaakt. De tips die daaruit voortkomen vormen een soort schilderij van hoe het verder zou kunnen gaan. En dan is de boer weer aan zet. Wat komt hij daarna tegen en hoe gaat hij daarmee om? Voor Gerjo was het zinnig: 'Hier kan Ruimzicht weer een heel stuk mee verder.'

Bij de voorbereidingen voor deze werkplaats hebben we gezocht naar een werkwijze die aansluit bij wat er op Ruimzicht leeft en gebeurt. De enthousiaste opkomst en de positieve reacties van de mensen van Ruimzicht zijn een stimulans om op deze weg voort te gaan. Een volgende werkplaats op een ander bedrijf zal wellicht weer een iets andere aanpak opleveren. ☺



**Freie Hochschule
für Geisteswissenschaft**
Sektion für Landwirtschaft

Landwirtschaftliche Tagung

2. bis 5. Februar 2011 am Goetheanum

Zukunftswerkstatt Landwirtschaft Von Brennpunkten zu Leuchtpunkten

Unter Mitwirkung von
Vandana Shiva – Indien
Claus Otto Scharmer – USA
Nicanor Perlas – Philippinen
Elmar Lampson – Deutschland
Masha Dimitri – Schweiz

Die traditionelle, alte Landwirtschaft, die über Jahrtausende den Mutterboden aller gesellschaftlicher Entwicklung abgegeben hat, ist am Ersterben. In dem Moment, wo wir als selbstbewusste, moderne Menschen aus freiem Entschluss existentiell in die Arbeit mit der Erde als biologisch-dynamische Bauern und Bäuerinnen einsteigen, entsteht ein Brennpunkt. Denn wir wollen mit dem biologisch-dynamischen Impuls die Zukunft auf die Erde bringen.

Die Brennpunkte, die wir sind, die unsere Höfe sind, die unsere Bewegung ist – tragen in sich das Potential auch Leuchtpunkte zu sein. Leuchtpunkte, wo die von uns gestaltete Zukunft ganz gegenwärtig ist. Wie schaffen wir es, aus dem Brennen ein Leuchten zu machen?

Die gemeinsame Arbeit, wo jeder ganz Mit-Träger ist, wollen wir in «Zukunftslaboren» in dialogischer Form angehen. Wir werden dabei angeleitet von Claus Otto Scharmer und Nicanor Perlas und von Künstlern und Phänomenologen begleitet.

Diese Prozessarbeit wird unterstützt und impulsiert durch die Lesung und Besprechung des Michaelbriefes von Rudolf Steiner «Was ist die Erde in Wirklichkeit im Makrokosmos?» jeweils am Morgen. Die Erde als Staubkorn im toten Makrokosmos wird hier geschildert als der Quellort von Keimkräften für einen zukünftigen Kosmos. Die Erde und auch wir Menschen sind Umschlagpunkt von Altem zu Neuem.

Die neue Form der Tagung ist eine grosse Werkstatt – Wir laden Sie alle ein, mit uns den Sprung in die Zukunft zu wagen.

Tagungsinhalt ist das, was Sie betrifft – bringen Sie es mit.

Sektion für Landwirtschaft am Goetheanum

Anmeldungsunterlagen bitte anfordern unter:

- Post: Sektion für Landwirtschaft, Goetheanum, Postfach, CH-4143 Dornach 1
- Fon: +41 (0)61.706 42 12 / Fax: +41 (0)61.706 42 15
- Mail: sektion.landwirtschaft@goetheanum.ch
- www.sektion-landwirtschaft.org

Goetheanum

Van problemen naar lichtbakens

Twee maal per jaar komen vertegenwoordigers uit allerlei landen naar het Goetheanum in Dornach om samen met de Landbouwsectie van de Internationale Antroposofische Vereniging de jaarlijkse BD-landbouwconferentie voor te bereiden. Luc Ambagts was erbij. *Tekst: Luc Ambagts, beleidsmedewerker BD-Vereniging*

Sinds deze zomer bestaat de leiding van de Landbouwsectie aan het Goetheanum uit Jean-Michel Florin, Ueli Hurter en Thomas Lüthi. Dit driemanschap heeft oudgediende Nicolai Fuchs opgevolgd. Met de wisseling van de leiding hebben we ook in de zogenaamde *Vertreterkreis*, de internationale groep betrokkenen, onze doelstelling opnieuw geformuleerd: 'Het is onze taak om wat in de BD-wereld leeft uit te wisselen met de landbouwsectie en dat wat er in de sectie leeft over te brengen aan de mensen die in de BD-landbouw werken.' De *Vertreterkreis* komt twee keer per jaar bijeen om de landbouwsectie te ondersteunen bij de keuze van het jaarthema en de voorbereiding van de internationale landbouwconferentie, die sinds 1925 jaarlijks wordt georganiseerd.

In 2011 vindt de conferentie in Dornach plaats van 2 tot 5 februari. De voorbereiding met de *Vertreterkreis* was dit keer een heftige aangelegenheid met veel onzekerheden. Andere jaren hoeft alleen nog een enkele spreker ingevuld te worden en kun je instemmend knikken bij de presentatie van het programma. Dit jaar was als thema gekozen: het werken aan verschillende probleemgebieden. 'Hoe werken we problemen om tot lichtbakens voor nieuwe ontwikkeling!' Dat leidde tot een aanpak met meer nadruk op werkgroepen en uitwisseling dan op kennisoverdracht via voordrachten.

Tijdens de voorbereiding was nog veel onduidelijk. Dat varieerde van heel praktisch zaken - in welke ruimtes kunnen we de vijf toekomstlaboratoria inrichten, hoe bieden we de werkgroepen in verschillende talen aan - tot inhoudelijke keuzes over de rol van voordrachten. Het pleit voor de voortvarendeheid van de sectieleiding dat ze ondanks de veelheid aan op- en aanmerkingen op zo korte termijn tot een enthousiasmerende uitnodiging is gekomen (zie hiernaast).

Deze vernieuwende aanpak van de landbouwconferentie wordt door veel mensen met enthousiasme begroet en met veel belangstelling (en soms met de nodige scepsis) door andere geledingen in het Goetheanum gevolgd. Het belooft een heel vruchtbare en inspirerende bijeenkomst te worden die steunt op bekwame begeleiders én op het

engagement van de deelnemers. Zoals Ueli Hurter het heeft geformuleerd: De inhoud van de conferentie is: dat wat jou aangaat, neem het mee! ☺

Een verslag van deze bijeenkomst van de Vertreterkreis van 26 tot 29 oktober is binnenkort te vinden op de website: www.bdvereniging.nl.



Contributie 2011

Zoals besloten in de jaarvergadering gaat de contributie in 2011 omhoog: voor leden en gekoppelde beroepsleden van € 35 naar € 40 en voor jeugdleden van € 15 naar € 20. Beroepsleden blijven € 200 betalen.



demeter

-plein op Biovak 2011

Op de Biovak, op 19 en 20 januari 2011 in de IJsselhallen in Zwolle, staat de biologisch-dynamische landbouw volop in de aandacht. Op het Demeter-plein zal 'alles en iedereen die iets met biologisch-dynamische landbouw heeft' te zien zijn.

Het Demeter-plein op de Biovak bestaat uit vier elementen:

- *Het Veld* is een expositie waarin alle facetten uit BD-landbouw in beeld worden gebracht. Bedrijven, organisaties of personen laten met een object, of een activiteit zien wat hun wezenlijke bijdrage aan de BD-landbouw is. Iedereen vertelt zijn eigen verhaal en komt door gesprek en uitwisseling in contact met elkaar.
- In *De Winkel* zijn producten te zien en te proeven. Een presentatie van een compleet assortiment van in Nederland én buitenland verkrijgbare Demeter producten.
- *Het Café* vormt het trefpunt om wat te drinken en met elkaar te praten. Exposanten en bezoekers kunnen elkaar daar trefpen voor overleg en gesprek.
- In *De Wereld*, een aparte ruimte, worden workshops gegeven met, voor en door boeren.

Initiatiefnemers van het Demeter-plein zijn ICEM (de beursorganisatie), Stichting Demeter, Warmonderhof en de BD-Vereniging. Er worden 'guided tours' aangeboden. Gidsen nodigen de bezoekers uit om met hen langs de verschillende presentaties te gaan. Dit zijn als het ware korte, interactieve workshops voor een ultrakorte kennismaking met de BD.

Om alle bezoekers goed te kunnen ontvangen zoeken we nog mensen die tijdens de beurs mee willen helpen, als 'opbouwer', 'opruimer', 'gids', of 'suppoost'. Vind je het leuk om met mensen over BD-landbouw te praten en ben je op 18, 19 en/of 20 januari 2011 een of meer dagdelen beschikbaar? Geef je dan op bij Luc Ambagts: 0321 315937, lucambagts@bdvereniging.nl.

Het Demeter-plein wordt al zichtbaar op www.bdvereniging.nl/biovak daar vind je o.a. het complete workshop-programma. ☺

BD-jongeren-weekend: Boerenbezoek

Het is zo ver, het eerste jongerenweekend komt eraan! De nieuwe jongerenafdeling van de BD-Vereniging heeft 15 en 16 januari een weekend gepland met als thema 'boerenbezoek'. Op twee boerenbedrijven gaan de jongeren oefenen met de methode van 'boerenbezoek', onderdeel van de BD-beroepsontwikkeling. Onder begeleiding van

een ervaren coach gaan de jonge bezoekers, met hun frisse blik, de boer(in) helpen vraagstukken op te lossen; problemen waar hij of zij in de dagelijkse praktijk tegenaan loopt.

Iedereen van 16 tot 33 jaar oud is welkom. Je kunt je aanmelden of meer informatie over het programma aanvragen via

bdjong@bdvereniging.nl of via www.bdvereniging.nl, klik op 'jongerenafdeling'. De kosten voor dit weekend, inclusief overnachting, avondeten, enz. bedragen voor leden € 30 en voor niet-leden € 75. Als je lid wilt worden, mail dan naar info@bdvereniging.nl. Jeugd lidmaatschap tot 23 jaar kost € 20, gewoon lidmaatschap € 40. ☺

'BD-dating' en bedrijfscontinuïteit

De jaarlijkse winterconferentie van de BD-Vereniging vindt plaats op 2 maart in Merksplas en op 16 maart in Dronten. Het thema is bedrijfscontinuïteit. Dit onderwerp leeft!

Nu de winterconferentie 2011 dichterbij komt, worden steeds meer initiatieven zichtbaar op het gebied van bedrijfsopvolging, gemeenschapsvorming en BD-continuïteit. De laatste term is een vrucht van de studiedag BD-beroepsontwikkeling: als jonge boeren voldoende plekken vinden om te starten - op nieuwe bedrijven of op oude- dan is ook de continuïteit van de BD-landbouw in zijn geheel gewaarborgd.

Het idee dat 'gemeenschapsvorming' een steun in de rug kan zijn bij bedrijfsovernames

kwam voort uit de bijeenkomsten van het Regionaal Producentenoverleg Oost-Nederland met de Estafette Academie (zie pag 20). Waar meer mensen zich verbonden voelen met het geheel is op individuele plekken meer mogelijk. Direct gericht op het verbeteren van het proces van bedrijfsovername is het initiatief van Maria van Boxtel (Land & Co) om samen met Warmonderhof, de BD-Vereniging en vier boeren een project op te zetten rond de koppeling van 'vraag en aanbod van jonge boeren' - BD-dating - en de begeleiding van het persoonlijke proces van overname.

Voor de komende winterconferentie is er dus materiaal genoeg om uit te wisselen. De voorbereidingsgroep - Joke Bloksma, Maria van Boxtel, Geert Iserbyt, Jozien Vos en Albert de Vries - is hard aan het werk om dat wat er allemaal speelt te bundelen tot een aansprekend programma met meerdere korte

verhalen van boeren en boerinnen en met leerzame werkgroepen. Nieuw is dat we dit jaar de winterconferentie willen afsluiten met een avondprogramma. Dan ontstaat er ook meer ruimte voor ontmoeting en gesprek. En de mogelijkheid om te daten!

Het definitieve programma staat begin februari op de website en eind februari in het volgende nummer van DP. Voor wie niet kan wachten: via de BD-beroepsontwikkeling is het mogelijk mee te doen aan een themagroep 'opvolging' of een themagroep 'starters'. Meer informatie bij Luc Ambagts, 0321 315937, lucambagts@bdvereniging.nl ☺

Deelname is gratis voor beroepsleden en ge-koppelde leden. Anderen betalen € 48,- (incl. koffie, thee, lunch en avondeten). Aanmelding via info@bdvereniging.nl of via de website.



*'Het is mijn droom
om een robuust
kippenras te
ontwikkelen, dat
wat minder eieren
legt maar ook
geschikt is
voor vlees'*

'Alles wat leeft is boeiend'

Bezigheidstherapie en klassieke muziek voor kippen. Op het biologisch-dynamische pluimveebedrijf van Gerjan en Carolien Slingenbergh in het Overijsselse Ane doen ze er alles aan om het de kippen naar de zin te maken. De droom van Gerjan: een dubbeldoelkip. *Tekst & beeld: Annelijn Steenbruggen, met dank aan Stichting Demeter*

Vanaf de weg zie je ze al lopen: de bruine kippen en witte hanen van Gerjan en Carolien Slingenbergh. In de ruime buitenuitloop hebben ze veel te doen. Onder de appelbomen pikken ze aan de afgevalen appels en bij de zonnebloemen springen ze omhoog voor de zaadjes. Eigenlijk pikken ze in alles wat beweegt of groen is. Het vraagt dan ook creatief management om de uitloop begroeid te houden. Gerjan: "De zonnebloemen heb ik speciaal voor de kippen gezaaid. Ik had er wel een stroomdraad omheen staan totdat ze volgroeid waren. Het leuke neveneffect is dat het veel vogels aantrekt. We hebben wel twintig vogelsoorten op het erf, van uilen tot boomklevers."

Ook in de stal heeft Gerjan bezigheidstherapie voor de kippen. Hij zet de stobalen er in z'n geheel in: de kippen springen er op en trekken het stro zelf los. Gerjan: "Kippen hebben ruimte en afleiding nodig anders gaan ze elkaar kaalpikken. In de biologische landbouw kappen we de snavels er niet af. Als de kippen zich bij ons gaan vervelen, kunnen ze elkaar met de scherpe snavelpunt behoorlijk toetakelen." Maar zover laat Gerjan het niet komen. Als zijn kippen een

onrustige dag hebben, heeft hij nog een joker om in te zetten: "Klassieke muziek. Ze worden vooral rustig van Bach."

Voetbal

Gerjan en Carolien zijn inmiddels vol-leerde kippenpsychologen. Dat was bij de start van het pluimveebedrijf wel anders. Oorspronkelijk hadden ze vleeskoeien maar door omstandigheden zijn ze onverwacht en onvoorbereid overgestapt op kippen. Gerjan kreeg namelijk een uitdagende functie bij een landbouwproject in Rusland en dat betekende dat Carolien in haar eentje op het vleesvee moest passen. Carolien: "Melk-koeien zijn sociaal en op de mens gericht. Maar vleeskoeien zijn anders, die beschouwen mij als indringer in hun kudde. Ik was bang voor de grote stieren. Overdag stonden ze stampend en snuivend voor me in de wei en 's nachts droomde ik dat ze de trap opkwamen. Ik voelde me niet veilig." Gerjan: "Een buurman zei toen: je moet EKO-kippen gaan houden. We zijn bij Wim Vredevoogd gaan kijken, een biologisch-dynamische kippenboer. Dat vonden we mooie landbouw: zo zou elk dier moeten leven."

Gerjan en Carolien houden van leven. Carolien: "Het maakt ons niet uit of het een boom, koe of kip is. Alles wat leeft is boeiend." De overstap van vleesvee naar kippen was dan ook geen moeilijke keuze. Omdat Gerjan al in Rusland zat, moest Carolien in haar eentje zorgen dat in zes weken tijd de stal verbouwd werd. Carolien: "Mijn oudste zoon zat op de landbouwschool en mocht gelukkig bij mij stagelopen. Hij heeft al vanaf zijn vierde jaar kipjes en had er meer verstand van dan ik. Ik kende alleen een ei op een bord. We moesten alles zelf ontdekken: van het eierenrapen tot en met de stalinrichting. Mijn belangrijkste ontdekking is de relatie tussen goede voeding en gedrag. Als de kippen het voer niet lusten, gaan ze onderling vechten. In de beginjaren was het lastig om goed biologisch kippenvoer te krijgen. Ik heb voetballen in de stal gelegd, touwtjes met blinkende moertjes opgehangen en krijttekeningen op de muur gemaakt. Ik verzor de gekste dingen om ze af te leiden."

Chickenrun

Met het voer zit het nu redelijk goed. Gerjan teelt een mix van peulvruchten en granen.



De andere helft van het voer kopen ze aan bij de mengvoerfabriek. Dankzij dit voer en de bezigheidstherapie gedragen de kippen zich over het algemeen als gezellige tantes. Carolien: "Ik vind het leuk om naar ze te kijken; ik heb de eettafel expres voor het raam gezet. Een kip in de zon die een zandbad neemt, dat is een prachtig gezicht. Ze kruipt in het kuiltje met haar vleugels opzij en dan lekker schurken. Spelende kippen zijn ook geweldig. Met hun vleugels wijd en het koppie naar beneden rennen ze keihard achter elkaar aan. Het lijkt alsof ze tikkertje en haasje over spelen. Ik heb dan de associatie met de film Chickenrun."

Toch blijft het een wankel evenwicht. Er hoeft maar iets fout te gaan en de kippen gaan klieren. "Het basisprobleem is het kippenras", aldus Gerjan. "In de biologisch-dynamische landbouw zijn we aangewezen op kippen uit gangbare fokprogramma's: kippen die gefokt zijn om met zo min mogelijk voer zoveel mogelijk eieren te leggen. Dat is topsport wat mijn kippen nauwelijks kunnen opbrengen op het vegetarische voer, dat ik ze aanbiedt. Het is mijn droom om een robuust

'Verbindingen leggen is voor mij het belangrijkste Demeter aspect. Niet alleen landbouwkundig maar ook sociaal'

kippenras te ontwikkelen, dat wat minder eieren legt maar ook geschikt is voor vlees. Dubbeldoel noemen we dat. Samen met het Louis Bolk Instituut werk ik daar aan. Uit vijf kruisingen met verschillende kippenrassen heb ik 250 veelbelovende kuikens in mijn stal lopen. Ik streef er naar dat we in 2012 de dubbeldoelkip hebben. Dat betekent dat de broertjes van de leghennen niet meer door de versnipperaar hoeven maar samen met hun zusjes opgefokt kunnen worden. De

jongvolwassen kippen gaan dan door als legkip, de volgroeide hanen zijn voor de slacht."

Verbindingen

Gerjan heeft geen ambities meer in het buitenland. Omdat Carolien door haar gezondheid niet meer zo mobiel is, doet Gerjan het boerenwerk. Gerjan: "Ik heb een prachtig vak. Ik ben nu al een tijdje Demeter boer en ik heb heel sterk het gevoel: ja, dit is het! Dit zou ik iedereen gunnen. Ik krijg steeds meer bewustzijn op hoe alles in elkaar grijpt: de zon, maan, sterren en aarde. Alles is met elkaar verweven. In hemellichamen zitten krachten, die ik kan gebruiken om een beter product te telen. Verbindingen leggen is voor mij het belangrijkste Demeter aspect. Niet alleen landbouwkundig maar ook sociaal. We hebben graag mensen over de vloer. Mijn dochter werkt met verstandelijk gehandicapten, die af en toe een dagje meewerken. Ze kunnen zonder overal en plastic kapjes de stal in omdat de kippen buitenlopen en een goede weerstand hebben. In verbondenheid met elkaar leven maakt gelukkig. Ik ben een gelukkig mens." ☺





Bedrijfsgegevens

- 4500 legkippen
- 100 henen tussen de kippen
- 2 hectare buitenuitloop
- 22 hectare teelt van peulvruchten en granen voor kippenvoer
- 50% eigen voerteelt, de rest aankoop van mengvoerfabriek
- opfok van kuikens met dubbeldoel (eieren & vlees)



Zaad, maan en vuur

Toen Rudolf Steiner in 1924 de reeks voordrachten gaf, die we nu de Landbouwcursus noemen, liepen er paarden voor de ploeg en molken voor de boer en boerin met hun knechten de koeien met de hand. Het was een totaal andere tijd. Maar veel van Steiners inzichten zijn tijdloos: ze zijn nog steeds inspirerend voor boeren, tuinders én consumenten in onze moderne tijd. In deze column bespreekt **Jan Saal** enkele inzichten uit de landbouwcursus.

Onkruid is voor vrijwel elke boer belangrijk. Het boerenbestaan bestaat eruit dat je bepaalde gewassen wilt telen. Onkruid kun je daarbij slecht gebruiken. Rudolf Steiner geeft in deze lezing hele praktische aanwijzingen om onkruid te bestrijden zonder gifstoffen. Hij gaat daarbij uit van de werking van kleine hoeveelheden substantie, die in zijn tijd al in de homeopathie werd aangetoond.

De maan heeft invloed op de kieming van zaden. De reproductie van onkruiden hangt dus sterk af van maankrachten, die via water en kalk bij de planten terecht komen. Het zaad, dat daarbij natuurlijk belangrijk is, is in staat om die krachten uit haar omgeving naar zich toe te trekken, zodat het plantenorganisme kan groeien. Bij de onkruidbestrijding maken we gebruik van de tegenovergestelde werking door het rijpe zaad niet met water in contact te brengen, maar met vuur. Door het verbranden van onkruidzaad heeft de as die ervan overblijft een omgekeerde werking. Het stoot de maankrachten af, waardoor het groeien wordt gehinderd. Wanneer we die as dan verspreiden over het land, zal de groeikracht van dat specifieke gewas afnemen, zodat de onkruiddruk zal verminderen. Al direct het volgende jaar kunnen we de resultaten opmerken, al is het voor het beste effect noodzakelijk om deze werkwijze vier jaar vol te houden.

Steiner legt uit dat de werking van de maan samenhangt met de ontstaansgeschiedenis van het leven op aarde. De bloei van planten is pas mogelijk geworden, nadat de maan uit de aarde getreden is. Vóór dat moment konden de aanwezige plant-achtige organismen alleen maar groeien. Pas daarna konden zij tot bloei en reproductie komen, doordat de groeibevorderaar, de maan, er van buitenaf op in ging werken. Het is inderdaad een historisch feit, dat de maan oorspronkelijk deel uitmaakte van de aarde en er op een gegeven moment uit losgekomen is (volgens astronomen zo'n 4,5 miljard jaar geleden). Onder de omstandigheden die zich toen op aarde voordeden had plantengroei overigens een totaal ander karakter dan nu. Zo anders, dat we ons dat maar nauwelijks kunnen voorstellen.

Er zijn door verschillende mensen proeven gedaan met het verrassen van zaad, waarbij het beoogde effect niet altijd werd bereikt. Persoonlijk heb ik ook diverse proefjes gedaan. Niet alleen met onkruid, maar ook met vliegen en met ratten. Ik ben enthousiast over de effecten die ik daarmee heb bereikt. Rudolf Steiner zei zelf al: 'Ik zou niet wachten tot deze werkwijze bewezen resultaat oplevert, ik zou er direct mee beginnen!' ☺

De voordrachten staan in bewerkte vorm op www.warmonderhof.nl.

Klik op Hofleven en vervolgens op Landbouwcursus



Cursus

'Bedrijfscontinuïteit in gemeenschap'

Op verzoek van het Regionaal Producten Overleg Oost-Nederland (RPO) heeft de Estafette Academie de cursus 'Bedrijfscontinuïteit in gemeenschap' ontwikkeld. Acht boeren en boerinnen van vijf bedrijven deden van januari tot juni 2010 aan deze cursus mee. De BD-Vereniging en Stichting Demeter gaven subsidie. *Tekst: Ingrid Busink en Jan Saal, Estafette Academie*

In de cursus stond de biografie van de boer(in) en van het bedrijf centraal. Het werd voor iedere deelnemer duidelijk dat het voor de ontwikkeling van het bedrijf, ook richting overdracht, belangrijk is jezelf te ontwikkelen. Alle deelnemers kwamen op de verschillende bijeenkomsten aan de beurt om te vertellen

over hun eigen biografie en die van hun bedrijf. We reageerden daar zo op, dat het eigen ontwikkelingsproces in beeld kon komen. De deelnemers vonden het lastig maar zinvol om zo te communiceren. Jan en Ingrid voerden ook individuele gesprekken over de biografie en over de (economische) situatie van het bedrijf. Zo kwamen de ontwikkelingsvraagstukken nog scherper in beeld. Behulpzaam daarbij waren ook alle denkbeelden die we met elkaar hebben opgebouwd en besproken, aan de hand van wat Jan Saal erover vertelde:

- Over de verhouding tussen mens en maatschappij (sociale driegeliding) en de plaats van de landbouw en vernieuwende economie daarin, persoonlijk ondernemerschap, geld en waardevorming.
- Over de nieuwe wetmatigheden in de biografie van de moderne, ondernemende mens, zoals die door Jan Saal in jarenlang fenomenologisch onderzoek zijn ontdekt. Zij geven zicht op wat iemand – in dit geval de boer – wezenlijk wil.
- Over nieuwe gemeenschapsvorming. Van

oudsher is iedereen vanzelfsprekend onderdeel van gemeenschappen, zoals de familie of het dorp. Maar wanneer mensen samen een initiatief nemen vanuit een gemeenschappelijk streven (bijvoorbeeld de ontwikkeling van de BD-landbouw) krijg je een nieuwe gemeenschap. Ieder die hier deel van uitmaakt, kiest hier met meer of minder bewustzijn zelf voor.

Het was opvallend dat het de deelnemers in de loop van de cursus steeds duidelijker werd hoe ze de bedrijfsindividualiteit konden waarnemen en hoe hun eigen verhouding daarmee was. Als voorbeeld beschrijven we hoe twee bedrijven in beeld zijn gekomen, De Dennenkamp en Het Groene Spoor.

De Dennenkamp

De Dennenkamp van Piet Schagen en Liesbeth Huybrechts is in onze ogen een prachtig gemengd BD-bedrijf van 15 hectare, met alles erop en eraan: akkerbouw, tuinbouw, koeien, paarden, leg- en vleeskippen, schapen en varkens, en een winkeltje. Sinds het



begin komt ongeveer de helft van de inkomsten uit de zorg. De rest komt uit verkoop van producten. Verder is er samenwerking met de biologische producentenkring Distreko en bestaat er regelmatig contact met de andere boeren van het RPO (Regionaal Producenten Overleg). Het viel ons (Jan en Ingrid) op dat Piet en Liesbeth op het economische, culturele en sociale gebied, steeds met een andere groep mensen te maken hebben, zodat het geheel van het bedrijf door die drie gebieden minder goed in samenhang kan komen. Dat kost energie in het werk. Het bedrijf wordt daarnaast economisch niet 'uitgenut': diverse 'producten' zouden meer rendement kunnen opleveren. De lol voor Piet en Liesbeth zit hem juist in de samenhang van het geheel, zonder al te veel specialisatie. Voor ons sprak daaruit ook iets wezenlijks van de bedrijfsindividualiteit van De Dennenkamp.

Vraagstukken voor het bedrijf die hieruit naar voren komen zijn: hoe kunnen de diversiteit en de ruimte op het bedrijf beter worden benut, ook economisch gezien? Hoe kan het bedrijf op de lange termijn aantrekkelijk zijn voor een opvolger?

Het Groene Spoor

Het tuinbouwbedrijf Het Groene Spoor van Jan en Hannie Nijmeijer is eveneens een BD-pareltje. Er is tuinbouw, er zijn vleeskoeien, een prachtige winkel met een vaste klantenkring. Het geheel ziet er verzorgd uit, al is ook zichtbaar dat er langzaam vernieuwende investeringen en groot onderhoud nodig zijn. Jan en Hannie hebben op verschillende manieren samenwerking met steeds weer nieuwe compagnons proberen vorm te geven, maar

uiteindelijk is daar geen overnamekandidaat uit voortgekomen. Het is voor een startende ondernemer, gezien de te verwachten omzet, eigenlijk niet goed haalbaar om die grond te kopen. Eerdere kandidaten haakten dan ook om die reden af. Jan en Hannie kunnen het ook niet zomaar goedkoop wegdoen. Het zou een soort verplichte schenking zijn aan één of twee personen. Bovendien moet er ook nog voor enig pensioen gezorgd worden.

We constateren dat het ondoenlijk is om op eigen houtje uit zo'n patstelling te komen. Want als je tegen iemand zegt 'je kunt hier komen, met het vooruitzicht om de zaak over te nemen', kom je al heel gauw in een krachtenspel terecht, waarbij ieder zijn eigen belang moet behartigen. Vervolgens blijken de verschillende eigenbelangen met elkaar te gaan strijden. Bij dit bedrijf is de vraag: langs welk proces kan bedrijfsverdracht gerealiseerd worden en wie gaan dat proces vormgeven?

BD-gemeenschap

Tijdens de individuele biografische gesprekken met de boer(inn)en werd langzaam duidelijk dat de vraagstukken rondom ontwikkeling en continuïteit van de bedrijfsinitiatieven niet of nauwelijks door één bedrijf zelf kunnen worden opgelost. We kwamen samen uit op een veel breder perspectief: namelijk dat de 'BD-gemeenschap' zich zo organiseert, dat zij de continuïteit van individuele bedrijven kan waarborgen; dat zij zich (mede)verantwoordelijk voelt voor de continuïteit van de bedrijven uit eigen kring. Onder de BD-gemeenschap verstaan wij het geheel van mensen, organisaties en bedrijven

die streven naar verdere ontwikkeling van de BD-landbouw.

Hoe kan zo iets er uitzien? In alle bescheidenheid geven we voorbeelden van wat het op de twee bovengenoemde bedrijven zou kunnen opleveren. Nadrukkelijk moet gezegd zijn, dat dit mogelijkheden zijn die nu verschijnen. In de praktijk zal zich pas echt kunnen aftekenen, welke mogelijkheden en onmogelijkheden zich ook vanuit de toekomst aandienen. Als we kijken vanuit het perspectief van het grote geheel, dan is De Dennenkamp een ideale plek voor jonge startende boeren, of stagiaires van de Warmonderhof, die zelf hun eigen initiatief willen vormgeven, vanuit eigen ondernemerschap. Ze zouden bijvoorbeeld met een veel groter aantal kippen dan nu aan het werk kunnen gaan, de akkerbouw uit kunnen breiden of nog anders.

Estafette Academie

De 'Estafette Academie' is in 2008 opgericht door Estafette Associatie, het bedrijf waar groothandel Odin, de Odin webwinkel en de Estafette Eetwinkels onderdeel van zijn. Doel van de Academie is het verzorgen van opleidingen over economische vernieuwing, sociale driegeleding en BD-landbouw en -voeding. Medewerkers van Estafette Associatie krijgen scholing van de Academie, maar ook anderen kunnen cursussen aanvragen. Voor meer informatie: info@estafetteacademie.nl of 0575-572527.

Voor jongeren is het vaak lastig hun plannen te realiseren, omdat er een eigen plek en veel geld voor nodig zijn. Binnen het kader van De Dennenkamp bestaan er wel mogelijkheden. Zo komt de ontwikkeling van de jonge boer én die van de BD-landbouw als geheel verder. De jonge boer kan betalen voor het gebruik van land, ruimte en apparatuur, wat dus een hoger economisch rendement betekent voor De Dennenkamp. De jonge boer(en) kunnen tegelijkertijd van Piet en Liesbeth leren om bij hun ondernemerschap de totale samenhang (sociaal en economisch) in het oog te houden. Die rol ligt Piet en Liesbeth en past bij hun leeftijd: het overdragen van eigenwijsheid vanaf het 56e jaar. Zo ontstaan ook kansen voor een geleidelijke overdracht op termijn. De jonge boer kan het bedrijf leren kennen en mee-ontwikkelen naar de toekomst toe, waaruit een gesprek over een stapsgewijze overdracht kan voortvloeien. Tot slot wordt het geheel van het bedrijf ook versterkt, omdat meer activiteiten in het licht van de BD-landbouw worden ontwikkeld. We zouden binnen een bredere BD-gemeenschap met elkaar kunnen afspreken, dat iemand (of een organisatie) verantwoordelijk is voor het zoeken en vinden van dergelijke ontwikkelingsplekken zoals hier op De Dennenkamp. Ook Het Groene Spoor is een prachtig bedrijf voor een jong stel om er hun eigen bedrijf van te maken. Jan Nijmeijer kan gedurende de eerste tijd nog helpen. De boerderij zal moeten worden gedeeld, wat wel nadelen oplevert voor de privacy. Wanneer een derde partij, naast de jonge en oude ondernemers, ondersteuning biedt bij de inrichting van het overdrachtsproces, kan de patstelling van de

tegengestelde belangen worden doorbroken. Binnen de BD-gemeenschap kan iemand of een bepaalde partij deze rol op zich nemen. Een stichting, zoals bijvoorbeeld stichting BD Grondbeheer of Stichting Loverendale zou de grond kunnen kopen en Jan en Hannie zouden met een niet te hoge prijs genoeg kunnen nemen. Zo zouden zij een schenking doen aan de BD-landbouw in zijn geheel en niet aan de overnemende privé-personen. De jonge ondernemer pacht de grond vervolgens tegen een redelijke prijs. In de afspraken kan ook rekening worden gehouden met wat Jan en Hannie aan pensioen nodig hebben.

Lessen

In bovenstaande voorbeelden is natuurlijk nog niet uitgewerkt hoe dit alles concreet georganiseerd moet worden. Gemeenschapsvorming bestaat uit processen. Juist in processen kan zich gaan aftekenen wat nodig is in de praktijk. Elk proces begint met de goede wil van alle betrokkenen om zo'n proces aan te gaan.

Leringen die wij tijdens ons proces hebben getrokken zijn:

- Samen leren en samen denkbeelden ontwikkelen, met name ook over gemeenschapsvorming, is van belang om verder te komen op individuele bedrijven en met de BD-landbouw in zijn geheel.
- Een doorgaande bewustwording van de gemeenschappelijke doelstelling is belangrijk. Een nieuwe gemeenschap verbindt zich niet onder een vanzelfsprekende leider (zoals de dorpsoude), maar onder een gemeenschappelijk streven.
- Onderzoeken van en werken aan de eigen

en algemene biografische ontwikkeling is erg behulpzaam om verder te komen in ontwikkelingsprocessen in het algemeen.

- Ontmoeting en gesprek zijn essentieel; zij moeten een bepaalde kwaliteit hebben, waardoor men elkaar, anders dan in de alledaagse omgang, verdergaand leert kennen in de mogelijkheden van elkaars initiatief. We hebben gemerkt dat het van belang was om het gesprek zo vorm te geven, dat we elkaar op een waardevrije manier aanspraken, zodat we van elkaar konden leren.
- In de cursus bleek ook dat het belangrijk was om elkaar te laten weten waar je staat, bijvoorbeeld op het vlak van streven, expertise, capaciteiten en vaardigheden.
- Van belang is dat ieder zich ervan bewust is hoe hij of zij met geld omgaat en onderkent dat de oudere en jongere generatie daarbij een verschillende aanpak hebben.

In deze cursus is dus het idee ontstaan om te onderzoeken hoe de BD-beweging zou kunnen uitgroeien tot een samenhangend geheel, een BD-gemeenschap met een gezamenlijke doelstelling. Wij, Jan Saal en Ingrid Busink, hebben inmiddels een tiental mensen, die betrokken zijn bij dit onderwerp uitgenodigd om hierover van gedachten te wisselen. We hopen dat daar een verder initiatief uit voort zal komen. Via Dynamisch Perspectief en, mogelijk ook op de winterconferentie in maart 2011, doen wij graag verslag van de vorderingen. ☺



Van vastgeroeste moeder naar keurmerk met ambitie

Tijd voor Demeter

In DP2010-4 schreef Jan Diek van Mansvelt een ingezonden brief waarin hij ervoor pleit het dogmatische karakter van de Demeter certificering te verlaten. Bert van Ruitenbeek reageert hierop met dit ingezonden stuk. De communicatie over Demeter moet volgens hem anders. 'Antroposofische komkommers en katholieke bloemkolen bestaan niet', schrijft hij. 'Wel boeren die met passie en vanuit een eigen wereldbeeld kwaliteitsvoedsel produceren.' *Tekst: Bert van Ruitenbeek, bestuurslid Stichting Demeter*

Er zit weinig groei in de biologisch-dynamische landbouw in Nederland. Afgezet tegen de groei in de markt voor EKO-producten is die van Demeter producten achtergebleven.

De afgelopen 10 jaar is het goede imago van de biologische landbouw voor een flink deel met de beelden uit de BD-landbouw opgebouwd. Het heeft zeker bijgedragen aan de groei van biologisch in Nederland. Maar het is in de loop van tijd ook gaan wrijven, omdat de BD-landbouw onvoldoende van de groei meeprofiteert. Daarom is het nu tijd voor Demeter. Er kan geoogst worden, mits de communicatie op een nieuwe leest wordt geschoeid. Samengevat: schrijf en spreek alleen over controleerbare feiten en laat de kosmische en spirituele aspecten via authentieke afzenders zien en beleven. Want een wereldbeschouwing kun je niet certificeren, maar wel de resultaten die eruit voortvloeien.

De 'imagodragers' en veelal meest innovatieve boeren worden niet beloond in de markt. En tegelijk: er is een scheefgroei in de beeldvorming ontstaan. De 'belofte van biologisch', zoals die ervaren wordt door veel consumenten, wordt in de praktijk vooral waargemaakt door biologisch-dynamisch werkende bedrijven. Je kunt met recht de vraag stellen of er zonder een bloeiende

BD-landbouw wel toekomst is voor de biologische sector in Nederland. Biologisch gaat in de beleving van de consument over geïntegreerde duurzaamheid, over zoveel mogelijk gemengde bedrijven; het sluiten van kringlopen; over bodemvruchtbaarheid; een zo natuurlijk mogelijk levensproces van planten en dieren en over heelheid en integriteit van dieren. Zaken die het beste worden geborgd binnen de Demeter normen. Een puur technische benadering van biologisch als een kunstje zonder chemie en kunstmest zal op termijn niet meer voldoen. Biologisch zoals verankerd binnen het EKO- of Europees keurmerk wordt kwetsbaar en inwisselbaar door duurzaamheidswinst in de reguliere keten. Natuurlijk, er zijn fantastische en innovatieve biologische bedrijven en biologisch-dynamische bedrijven waar veel op aan te merken is. Maar toch is het gezien het totaalbeeld tijd voor een inhaal-slag vanuit de BD-landbouw. En vooral tijd voor het bouwen aan een veel sterker imago van het Demeter-keurmerk zoals destijds met het EKO-keurmerk is gebeurd. Destijds was de samenwerking tussen biologische en biologische-dynamische boeren binnen Bio-



Een wereldbeschouwing kun je niet certificeren, wel de resultaten die eruit voortvloeien

logica belangrijk om gezamenlijk een vuist te maken. Nu is het juist tijd voor een onderscheidende stap.

Biologische producten hebben bestaansrecht en groeipotentieel, ook in de supermarkten, maar niet zonder voortdurende innovatie van onderop. En voor de biologische speciaalzaken is het nu tijd voor een verdere onderscheidende stap om te zorgen dat hun bewuste consument producten krijgt uit het landbouwsysteem dat deze consument voor ogen heeft. Gezien de langjarige processen in de EU-wetgeving, is het niet waarschijnlijk dat bij het EKO-keur veel nieuwe stappen gezet zullen worden. De uitdaging ligt bij Demeter, of ze de slag naar een breder publiek kan maken zonder de uitgangspunten te verliezen. Daarmee wordt Demeter aanjager van een volgende stap in de verdere verduurzaming van de totale landbouw- en voedselketen.

Het verhaal van Jan Diek van Mansvelt in het vorige nummer van DP onder de noemer 'Demeter : een vastgeroeste moeder' was voor mij de ideale opmaat voor dit betoog. Ik deel zijn aversie tegen dogma's,

maar denk dat we er wel goed aan doen om verworvenheden en regels om voor het Demeter-keurmerk in aanmerking te komen niet lichtvaardig aan te passen. De tijd is namelijk ook rijp voor de meer spirituele aspecten van Demeter. Het probleem is dat in de communicatie feiten en overtuigingen nu nog overal door elkaar lopen en dat staat groei in de weg. Toch liggen er volop mogelijkheden om de omzet van Demeter producten fors te laten toenemen en zo ruimte te verschaffen aan BD-bedrijven om te groeien en te innoveren. Het begint met de vaststelling dat Demeter een keurmerk is.

Hoe ga je met een keurmerk om? Als je je eigen keurmerk serieus neemt dan ga je communiceren over de meerwaarden die eraan verbonden zijn. Duidelijke, controleerbare en begrijpelijke plussen, geborgd in regelgeving. Toch is dat niet wat er gebeurt. In een workshop vroeg ik winkeliers hoe ze een vraag van een klant zouden beantwoorden als hij/zij naar de meerwaarde van een Demeter product vraagt. Het antwoord: 'iets met kosmische krachten en de stand van de sterren ...' Dat gaat niet werken. Wat kun-

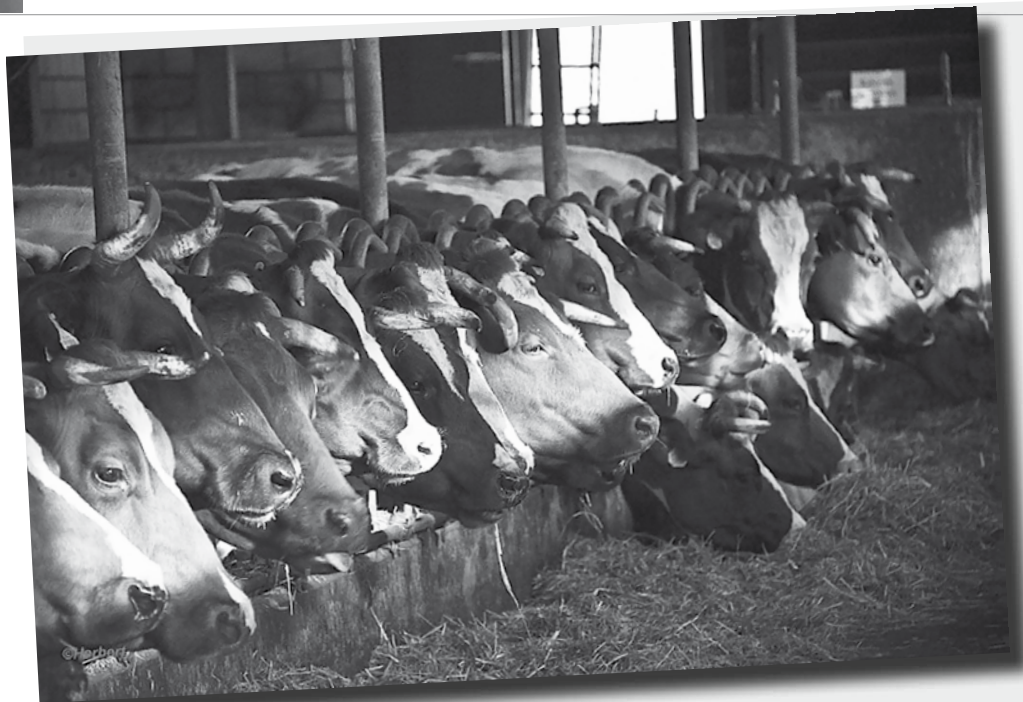
nen we hier van leren?

Wat het bestuur van Stichting Demeter betreft stoppen we in onze publiekscommunicatie met schrijven en praten over zaken die niet controleerbaar zijn en die we niet begrijpelijk kunnen overbrengen. Er zijn genoeg extra's in de bedrijfsvoering van BD-bedrijven en ook in verwerking en verpakingsnormen om over te schrijven. Vooral wat betreft het sluiten van kringlopen, bodemvruchtbaarheid en natuurlijkheid hebben we een voorsprong die in de normen is terug te vinden. Laten we daarmee de meer spirituele en antroposofische kant van het verhaal links liggen? Ofwel begint nu ook bij BD-landbouw de uitverkoop? Ik zou zeggen integendeel. Een voorbeeld: Als er een open dag van een klooster wordt gehouden en een monnik vertelt oprecht over zijn relatie met God zal niemand daar schamper over doen. Dat zal ook niet gebeuren bij een boer die vanuit zijn eigen zoektocht en overtuiging bezig is met preparaten en kosmische energie rond z'n bedrijf. Het probleem ontstaat als er algemene claims worden gedaan, zeker onder een keurmerk. Ik sprak onlangs in een workshop onder de titel 'over antroposofische komkommers en katholieke bloemkolen.' Beide bestaan niet. Maar wel boeren die met passie en vanuit een eigen wereldbeeld voedsel produceren.

De inspirerende verhalen liggen in de BD-landbouw voor het oprapen. We zullen ze tonen op open dagen, in interviews, etc. Niet gepresenteerd als claim of harde waarheid, maar als verhalen van praktijkmensen

om potentiële afnemers van Demeter producten mee te nemen in de dynamische denk- en werkprocessen van individuele boeren die geïnspireerd zijn door het antroposofische wereldbeeld van Steiner, zijn landbouwcurcus en alles wat de hieraan verbonden beweging heeft voortgebracht. En tegelijk blijven we onderzoeken welke aspecten die hieruit voortkomen – zoals resultaten van werken met zaakalenders, de invloed van hoorns op de spijsvertering van koeien – controleerbare feiten opleveren die we wel in algemene publiekscommunicatie onder ons keurmerk kunnen opnemen.

Als Demeter wil groeien, dan zullen we het als een keurmerk moeten behandelen zoals het EKO-keurmerk, feiten overal op dezelfde wijze benoemen, en winkeliers en merkenleveranciers die onzin verkopen over Demeter berispen en opleiden. We zullen consumenten moeten informeren over de feiten en hen via Open Dagen en interviews inspireren vanuit de meer levensbeschouwelijke en persoonlijke kant van BD-landbouw zodat een ieder zelf zijn eigen conclusie kan trekken. De mixed zone is wat mij betreft een verboden gebied. ☺



Mensen hebben hoo

Age Opdam, boer op De Gennepshoeve

Toen ik in Dynamisch Perspectief het artikel las over dating voor boeren en ook het artikel over koeien met hoorns gingen mijn gedachten terug naar het moment waarop ik verliefd werd op koeien.

Het is ruim 25 jaar geleden, dat ik op de Velluwe werkte en met een groep kinderen uit de stad bij een boerderij kwam waar de ge-

hoorde roodbonte MRIJ koeien nog op de grupstal stonden. Geen BD-bedrijf, maar een bedrijf in de traditie van een gereformeerde familie op de zoom van zand en veen. Die koeien hadden een enorm effect op mij en ook op de kinderen, die misschien wel voor het eerst een koe zagen.

Denkend in een biografisch drieluik was dit voor mij het eerste luik dat vooruit verwees naar het derde luik, mijn huidige werk als

boer. Bij ons op de Gennepier Hoeve in Eindhoven, gelegen in het beekdal van Dommel en Tongelreep, staan ruim dertig roodbonte gehoornde MRIJ melkkoeien in een potstal. Met hun karakteristieke gehoornde koppen maken ze indruk op de meer dan dertigduizend bezoekers per jaar. Stieren, het zijn allemaal stieren zeggen de kinderen of soms de ouders tegen de kinderen. Laat onze stier, die het hele jaar tussen de koeien loopt, om veiligheidsredenen nu net geen hoorns hebben.

Via dat bedrijf op de Veluwe, het bedrijf van Sake Gerritsen in Doldersum, de vakgroep alternatieve landbouw in Wageningen en de Zonnehoeve in Zeewolde is mijn liefde en fascinatie voor BD en hoorns zeer intens geworden. Ook al is onze stadsboerderij als

Hoorns nodig

biologisch bedrijf van start gegaan, zijn we van meet af aan in de kern een, zij het nog niet gecertificeerd, BD-bedrijf. Dus stond de keuze ruim 8 jaar geleden voor de aankoop van een gehoornde veestapel niet ter discussie. Twee aangekochte groepen met jammer genoeg een deel Holstein bloed bevolkten toen ons bedrijf. Vele malen heb ik me sindsdien afgevraagd of mijn keuze wel de juiste was. In het begin kampten we met veel

Er is ontzettend veel behoefte aan zuivel en vlees van gehoornd vee

stootproblemen door de gemene Holstein hoornstand met als gevolg een zeer onrustige kudde, zelfs met koeien die we vanwege stootwonden hebben moeten afvoeren. Met veel moeite kon ik dat nog uitleggen aan bezoekers en medewerkers. Ik had een doel, maar was dit wel haalbaar? Een brandrode gehoornde MRIJ als landschapskoe fokken uit de aangekochte veestapel.

Fokken is voor de lange termijn en we zijn er nog lang niet, maar heel langzaam begint er een eenduidiger beeld in de stal te ontstaan. Een donkerrode kleine compacte koe met naar binnen gebogen hoorns, en een productie van iets minder dan 5000 liter uit grasklaver, GPS-gerst en beekdalhooi. En rust, gelukkig steeds meer rust in het koppel.

Deze gehoornde koeien dwingen respect af en maken indruk. Wij zien dat hier iedere dag. Net zo min als ik koeien hoorns zou willen onthouden zou ik de vele mensen die hier komen gehoornd vee willen onthouden. Mensen, kinderen kennen het niet meer: koeien niet, koeien met hoorns niet, voedselproductie niet.

Maar er is nog iets anders. Naast wat je aan

mensen laat zien, is er nog datgene wat je ze meegeeft in de voeding. Over de hoorns is veel gezegd binnen de BD-landbouw. De begrenzing en de gevoelige gerichtheid zijn belangrijke toegedichte kwaliteiten, net als de harde hoorn, sterk doorbloed en gericht op omgeving én binnenwereld. Er wordt ook gesproken over de extra kwaliteit van de melk. Is dat meetbaar, is dan natuurlijk altijd de vraag. Nog niet, zou ik zeggen, de wetenschap kan het namelijk ook niet uitsluiten. Maar kijk eens naar de kwaliteiten van de hoorns en de enorme ongerichtheid van de samenleving, waar begrenzing, afsluiting en gevoeligheid volledig uit balans zijn geraakt. Mensen zijn hooggevoelig, maar kunnen binnenwereld en buitenwereld niet meer scheiden, kunnen de vele verleidingen en prikkels niet meer los zien van hun eigen verlangens en doelen. Problemen stapelen zich op. Mensen accepteren zelfs geen grenzen en geen beperkingen meer. Weten geen maat meer. In deze gedachtegang is er zo ontzettend veel behoefte aan zuivel, vlees en mest van gehoornd vee. En is het gebruik van preparaten, waarbij de hoorns een belangrijke rol spelen, misschien voor de voedselkwaliteit toch van grotere waarde dan men soms denkt?

Bovendien heeft het energieveld of het vormveld van het rund ook steeds meer moeite om in z'n volledigheid tot expressie te komen. Gehoornd vee, zoveel mogelijk naar haar aard gehouden, biedt daartoe gelukkig nog wel de mogelijkheid. Zo blijven rund en mens in vorm. 🐄



Toscaanse passie

In Fattoria La Vialla verwerken ze de oogst van eigen land op traditionele wijze tot onder meer wijn, olijfolie, pasta en kaas. Ze leveren hun waar rechtstreeks aan klanten in allerlei landen. Ilse Beurskens verdiepte zich in de ambachtelijke bereidingsmethoden en bestelde een doos vol zonnige producten.

Tekst: Ilse Beurskens – van den Bosch, natuurvoedingskundige

In 1978 begon de familie Lo Franco een boeren familiebedrijf, Fattoria La Vialla, in het Toscaanse landschap. Ze gingen meteen biologisch van start met de verwilderde olijf- en wijngaarden, een moestuin en een geadopteerde kudde schapen. Het ging hen er vooral om hun kinderen in een traditionele en natuurlijke omgeving te laten opgroeien. Dat liep uit de hand. Een generatie later is het bedrijf grotendeels biologisch-

dynamisch met een bijzonder assortiment aan klassieke Italiaanse producten. Het telt 23 boerderijen en zo'n 150 werknemers. Alleen maar 'Viallini'!

Eén grote familie

Fattoria La Vialla is als familiebedrijf begonnen en dat is het in zekere zin nog steeds. Alle producten die ze verkopen, worden zelf verbouwd en verwerkt. Alles op een traditionele manier. Deze authentieke producten leveren ze alleen aan particulieren. "Van familie aan familie," vertelt Annemiek de Weerd door de telefoon, één van de twee Nederlandse werknemers die zorg dragen voor het contact met de Nederlandse- en Engelstalige klanten. "Zo kunnen we de kwaliteit van de producten garanderen. We weten niet hoe een restaurant onze producten serveert of hoe een groothandel of winkel ze bewaart. Bij welke temperatuur bijvoorbeeld. Onze olijfolie blijft het beste bij een constante temperatuur tussen de 6 en 15 °C. Omdat we gekozen hebben voor een lichte fles, zodat je de mooie kleur van de olie kunt zien, moet deze in het donker bewaard worden. Dat vermelden we ook in een speciaal handboekje dat we meegeven met onze producten. Mensen kunnen ons rechtstreeks bellen met vragen. En dat doen ze ook. Op deze manier koop je direct bij de boer. Dat is waar we plezier in hebben." Steeds meer gezinnen uit Nederland hebben zich verbonden met La Vialla. Er zijn klanten uit Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk, Engeland, België en natuurlijk Italië zelf. In vier talen kun je direct contact leggen met het bedrijf.

Persoonlijke schoonheid

Wanneer je de gratis brochure bestelt, komt een paradijselijke sfeer je huis binnen. Twee keer per jaar krijg je een kleurrijk boekwerk toegestuurd met verhalen over het leven op La Vialla en de te bestellen producten. Het boekje vertelt over de ambachtelijke verwerkingsprocedures van de druiven tot superzoet sap en van prijswinnende wijnen; van olijven tot prachtige ongefilterde olie; van granen tot prestigieuze pasta's en van geurige schapenmelk tot overheerlijke ricotta en pecorino.

Ik lees een verhaal over de kerkuilmama, wonend in één van de boerderijen, die de

*De ambachtelijk
gemaakte pasta
bestaat uit drie
verschillende
tarwerassen:
Sineto, Ciccio en
San Carlo*

begroetingen van een gast beantwoordt door terug te buigen. Over de schapen die op een dag de voorkeur gaven aan de schaduw van de zonnepanelen in een weide boven die van cipressen of olijfbomen. En over traditionele recepten die Giuliana Lo Franco opnieuw heeft gevonden, de kokkin en één van de oprichtsters van La Vialla. Dit alles met prachtige foto's van rustieke landschappen, trotse wijnen en gedynamiseerde mest in net opgegraven koehoorns. En dan nog een vrolijk kaartje met de allerbeste wensen van de familie Lo Franco.

Bij de laatste post zaten vier knapperige koekjes en een klein flesje nieuwe dessertwijn. Keurig ingepakt en voorzien van een extra lintje. Want er viel iets te vieren. Nadat verschillende wijnen prijzen hebben gewonnen is La Vialla nu de Toscaanse ondernemersprijs toegekend vanwege hun speciale bijdrage op wereldniveau aan de biologische wijnproductie.

In december vorig jaar zijn veertien leden van de 'Viallini', zoals ze zichzelf noemen, afgereisd naar Kopenhagen om aanwezig te zijn bij de première van de documentaire 'The Environment Atlas of Europe'. La Vialla heeft in deze documentaire model gestaan als een duurzaam en ecologisch bedrijf.

Zo binnen zo buiten

Ik heb een doos vol producten van La Vialla besteld, omdat ik erg gecharmeerd ben van de gezellige, intieme en gulle sfeer die het bedrijf via zijn brochure uitstraalt. Vaak is een bedrijf dat zich profileert in de ambachtelijke sfeer van vergeten groenten en grootmoeders keuken, een plaatje van alleen

d y n a m i s c h e k e u k e n

de buitenkant. Bij La Vialla niet. Zij kennen de innerlijke waarden van eeuwenoude kennis. Ook in vroeger tijden werd gebruik gemaakt van invloeden uit de kosmos. De Viallini gaan ervan uit dat zij de aarde moeten verzorgen, zodat mooie landgoederen en traditionele producten behouden blijven. Uit de brochure over de zomer van 2008: 'De biologisch-dynamische landbouw voedt en versterkt de aarde, wortels en planten. Biodynamica en zon, zon en biodynamica. Dit jaar hebben we een opmerkelijke samenwerking. De bevestiging vinden we in de grandioze bloei van de Sanmarzano tomaten en de rijke oogst van deze en de glanzende Bombolini tomaten.'

Het bedrijf weet biologisch-dynamische aspecten met authentieke wijsheden te combineren. In visie en in praktijk. De kippen op La Vialla hebben elk 20 vierkante meter grasland en bos tot hun beschikking. Zij hebben een 'innovierend biologisch-dynamisch kippenhok dat met antieke wijsheid uitgedacht is', aldus de laatste brochure.

Broodpap en broodsoep

Ook in de gerechten van Giuliana vind ik veel overeenkomst tussen de traditionele recepten en de natuurvoedingsvisie op gezonde voeding: pure ingrediënten uit het seizoen, veel plantaardige producten, genuanceerde smaken en lange rijpingsprocessen bij natuurlijke verwerkingsmethoden. Wat ik heel bijzonder vind, zijn de traditionele recepten die het weekritme in zich dragen. Vroeger bakte men in Toscane één keer per week brood. Op zaterdag. Op vrijdag wer-



den er van het oude brood verse gerechten gemaakt, zoals tomatenpap of broodsoep: de bekende Ribolita. Deze soep bestaat uit oud brood, bonen en seizoensgroenten, vaak kool. Zo zijn de gerechten niet alleen een gevolg van het seizoen, maar ook van het ritme van het ambacht. Ondanks dat er nu om de dag brood wordt gebakken op La Vialla worden de traditionele gerechten in ere gehouden.

Binnen de bestaande kaders van de biologisch-dynamische visie en traditionele kennis wordt op La Vialla geëxperimenteerd om tot optimale kwaliteit te komen. Zo bestaat de ambachtelijk gemaakte pasta uit drie

verschillende tarwerassen. Het idee om deze soorten te combineren, komt voort uit het vergelijken van de kwaliteit van de pasta's die je ervan kunt maken. Een goede pasta is smaakvol, stevig, behoudt de kookvastheid na het verstrijken van de kooktijd, heeft een heldere ivoorkleur en heeft het vermogen zich aan de saus te binden. Al deze eigenschappen komen niet in één tarwesoort voor. La Vialla heeft de perfecte combinatie gevonden: Sineto, Ciccio en San Carlo, rassen die in de jaren dertig ook al gezaaid werden, groeien naast elkaar en worden samen tot meel gemalen. Daarna wordt het meel gezeefd tot bloem, waarbij de traditie

het heeft gewonnen van de visie op gezonde natuurvoeding: ze verkopen geen volkoren tarwepasta. Wel volkoren spelt pasta. Deze is uitermate smaakvol met een heerlijke stevige bite. En ook compleet huisgemaakt.

Van olijven naar olie

"Morgen begint de olijven oogst," vertelt Anemiek mij enthousiast. In haar stem hoor ik haar nieuwsgierigheid naar de nieuwe olie met de smaak van 2010. Eind oktober begint de olijvenpluk die een week of zes duurt. Iedere dag worden de handgeplukte olijven geperst. Ze worden 40 minuten gekneet tussen klassieke molenstenen, bij 27°C. Koudgeperst betekent bij olijfolie vaak tot maximaal 40°C. De precieze temperatuur van 27°C is heel belangrijk. Een hogere temperatuur gaat ten koste van de snel vervliegende aroma's. Bij een lagere temperatuur is de extractie van fenolische substanties, de bittere en pikante smaken, onvoldoende. Ik vind de olie werkelijk verrukkelijk! Als eerste proef je een volle fruitige smaak en iets later een pittig bittere smaak achterin je mond. Wanneer je de olie zo puur proeft, kan die bittere smaak zo heftig zijn dat je hem voelt branden in je keel. Het is me opgevallen dat deze smaaksensatie een stuk minder is wanneer je de olie met bijvoorbeeld brood eet of over groente hebt geschonken. De subtiel fruitige smaak blijft beter overeind dan de bittere. Bijzonder eigenlijk, maar wel welkom.

'De pecorino wordt op houten planken gerijpt. Ze heeft de smaak van de kruiden van het seizoen en ook de bodemsoort heeft invloed op de smaak,' aldus de speciale kaas-

bijlage. Met mijn ogen dicht proef ik eerst een licht weëige zoete smaak en een zacht zuurtje en daarna een sterk pikante smaak. Mmm! Beide zijn zo specifiek voor deze overheerlijke kaas. Wanneer ik haar geraspt heb, ruiken mijn vingers naar de geur van de eerste kaas, wrongel, na het stremmen van melk. Wat bijzonder voor een drie maanden gerijpte kaas. Van de wei die overblijft wordt ricotta gemaakt. Ricotta betekent letterlijk herkookt. De wei die daar dan weer van overblijft komt op de mesthoop.

Tenslotte is de pesto i het noemen waard. Hij is zacht van smaak, zacht zout en romig. Hoewel de basilicum grof gehakt is en er hele pijnboomspitten in zitten, geeft ook de textuur een opvallend zacht mondgevoel.

Spiritualiteit

Mijn indruk is dat La Vialla gonst van het leven. Ze zijn op weg om voor alle producten het Demeter keurmerk te verwerven. De stap van biologisch naar biologisch-dynamisch hebben ze geleidelijk gemaakt. Antonio: "Mijn vader, Piero Lo Franco, had met een deskundige gesproken over biologisch-dynamische landbouw. Die zei dat zich in één hectare grond, het gebied waarop één koe leeft, een zelfde gewicht aan bodemdierpjes moest bevinden als het gewicht van de koe. Zo blijft de bodem vruchtbaar zodat de koe zich kan voeden. Dat beeld is hem altijd bijgebleven." Bandino, broer van Antonio: "Geen van ons is een echte antroposoof. Maar wij vinden wel dat alles wat wij doen doordrongen moet zijn van spiritualiteit. Dat begint bij de saamhorigheid in onze familie." ☺



Pasta warmt je hart

Giuliana is heel open in het prijsgeven van de recepten van haar producten. Daarnaast beschrijft ze nauwkeurig hoe je haar producten het beste kunt gebruiken. En steeds weer komt ze erop terug hoe je het beste pasta kunt koken en aanmaken. Neem het liefst voor elke 100 gram pasta 1 liter water en 10 gram grof zout. Je laat eerst het water koken, dan voeg je het zout toe en pas een minuut later de pasta. De sauzen van La Vialla kun je goed au bain-marie opwarmen. Doe deze dan in een schaal. Spoel het potje om met 1 à 2 eetlepels pastakookvocht. Roer zo snel mogelijk de afgegoten pasta door de saus. Voeg 1 à 2 eetlepels rauwe olijfolie toe en wat geraspte pecorino. Buon appetito!

Fattoria La Vialla
www.lavialla.it
fattoria@lavialla.it
 0039-0575-47697

Dynamisch Perspectief

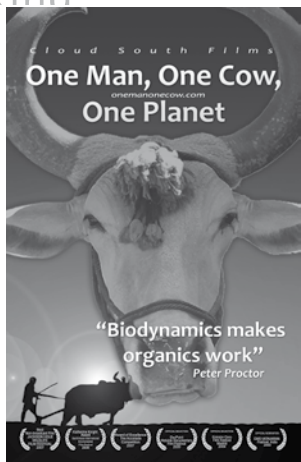
DVD-bespreking

One Man, One Cow, One Planet

Andries Palmboom

Peter Proctor is de wegbereider van de BD-beweging in Nieuw Zeeland; vergelijkbaar met Willy Schilthuis in Nederland. Rond zijn 65ste raakte hij betrokken bij de Indiase landbouw. Vijftiengint reizen maakte hij erheen om de boeren daar te interesseren voor de biologisch-dynamische methode.

Op zijn 80ste besloot hij zich volledig op India te richten. Daarover gaat de DVD 'One Man, One Cow, One Planet'.



We zien beelden van Peter Proctor's verhuizing vanuit Nieuw Zeeland. Nog één keer zet Peter in zijn Nieuw Zeelandse huiskamer een kopje koffie, er genoeglijk bij neuriend.

We zien beelden van het druk-

ke Indiase stadsleven – in schril contrast met latere scènes, waarin op een idyllische BD-boerderij een eensgezind gezelschap, jong en oud, het koemestpreparaat bereidt, onbevangen knedend in de smeuge mest. En dat dan weer in schril contrast met de scene van een tussenstop bij een gangbare akker, die zichtbaar te lijden heeft gehad van de 'chemische' landbouw. Dat biedt Peter de gelegenheid om uit te leggen hoe onheilspellend de moderne landbouwontwikkelingen zijn en hoe hoopvol de sleutelrol is die de Indiase BD-landbouw heeft.

Veel uitleg op deze DVD trouwens. In heldere bewoordingen worden alle BD-onderwerpen aangekaart: compost, prepara-

ten, kringloop, kosmos, lokale marketing en ... bodem, bodem, bodem. De uitleg heeft genoeg diepgang voor de gemiddelde documentairekijker, maar het is soms wat 'docerend' van toon.

Dat maakt echter het werk van Peter Proctor niet minder indrukwekkend. Wie op zijn 80ste nog 10 bedrijfsbezoeken per dag aflegt heeft mijn diepe bewondering. Die mag met trots refereren aan de 200.000 BD-composthoppen, die er inmiddels in India zijn. Want dat heeft een grote betekenis voor de ontwikkeling van zo'n land en is een voorbeeld voor andere werelddelen.

Wat mij vooral trof? Heel subtiel de eindscene, waarin Peter Proctor zijn eerste contacten uit India weer ontmoet: een groepje

Winkels vieren feest

Een feestje bij Estafette: op 7 oktober opende de 15de Estafette-winkel haar deuren aan de Ceintuurbaan in Amsterdam. Sinds begin 2006 zijn de Estafette-winkels, samen met biologische groothandel Odin,

onderdeel van de Estafette Associatie CV. Samenwerken in een korte keten staat centraal in deze organisatie zonder aandeelhouders en winstoogmerk. Biologische boeren en producenten, de mensen van de

groothandel en de medewerkers in de winkel geven een biologisch product als een estafette-stokje door aan de consument. Daarbij verdient iedere 'estafette-loper' een eerlijke beloning. Zie www.estafettewinkel.nl.

Ook EkoPlaza viert een lustrum in Amsterdam. Zij opende op 4 november haar vijfde winkel aan de AJ Ernststraat, een supermarkt voor biologische levensmiddelen. Zie www.ekoplaza.nl. ☺

Indiase landbouwprofessoren, inmiddels ook op leeftijd. In dit groepje van bescheiden en wellevende 'eminentes grises' gaat het er gemoedelijk aan toe. Hierin lees ik hoe de vriendschap met deze betekenisvolle mensen mede voeding gaf aan Peter's enthousiasmerende (levens)werk.

De documentaire 'One Man, One Cow, One Planet' kwam in 2007 uit en won diverse prijzen, waaronder internationale. Deze DVD behoort dan ook tot de BD-klassiekers, samen met 'The real dirt on farmer John', die ik hier graag nog eens aanbeveel. ☺

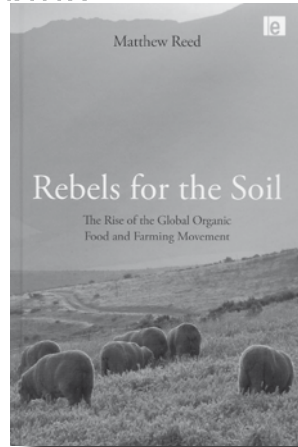
Bestellen via <http://onemanonecow.com>. Prijs: € 16,45. Engels gesproken zonder Nederlandse ondertiteling.



Rebels for the Soil

Ellen Winkel

Rebels for the Soil is een sociologische studie naar de ontwikkeling van de wereldwijde biologische landbouw- en voedingsbeweging. Onderzoeker Matthew Reed, verbonden aan de Universiteit van Gloucestershire (UK), beschrijft vier periodes. De eerste begint in de jaren twintig met de wetenschappers Rudolf Steiner en Albert Howard, die – in eerste instantie onafhankelijk van elkaar – het belang van het behoud van een levende bodem benadrukken. In de tweede periode, na de Tweede Wereldoorlog tot en met de jaren 60, organiseert de beweging zich door verenigingen en onderzoeksinstituten op te richten. De aanhangers vormen nog steeds een zeer select gezelschap. In de periode 1971 tot 2005 breekt het milieubewustzijn door. Mensen zetten zich af tegen de groene revolutie en de industrialisering



zorgen over de draagkracht van het ecologisch evenwicht op onze planeet. Veel aanhangers hebben een meer materialistische kijk dan de pioniers, die over Moeder Aarde spraken als over een levend wezen.

In de periode waarin we nu leven komt een meer individuele beleving van voedsel naar voren. Er is aandacht voor Slow Food, Transition Towns, voedsel uit de buurt, koken en tuinieren. Koks, zoals Jamie Oliver, staan op als voedselactivisten en strijden voor pure voeding. Volgens Reed komt deze trend voort uit het afzetten tegen de oprukkende gentechnologie. Mensen zijn op zoek naar eigenheid en oorspronkelijkheid, naar zeg-

enschap over wat er op hun bord ligt.

Matthew Reed heeft een interessante analyse gemaakt, al vond ik dit Engelse boek zonder plaatjes wel zware kost (gezien de hoge prijs had ik rijk geïllustreerd boekwerk verwacht). Zelf was ik me er niet zo van bewust, dat mensen nu andere beweegredenen hebben om voor biologische landbouw te pleiten dan twintig jaar geleden. Maar Reed heeft helemaal gelijk, dacht ik toen ik een mailtje binnen kreeg met de oproep: 'Onthul Monsanto's verborgen agenda'. Daarin staat: 'De sleutel tot mondiale voedselzekerheid is voedselsoevereiniteit: lokale gemeenschappen die zelf beslissen over land, zaadgoed, water en de manier van voedselproductie. Dit kan alleen zonder winstnagende, monopoliserende en speculerende bedrijven!' (zie <http://monsantoshiddenagenda.wordpress.com>) Een mooie illustratie van de tijdsgeest. ☺

Matthew Reed, *Rebels for the Soil, The Rise of the Global Organic Food and Farming Movement*, Earthscan, 2010, 168 pag. Bestellen via de boekhandel of via internet. Prijs € 61.

Dynamisch Perspectief



De waarde van een koe

“Wat is de waarde van een koe met hoorns zonder oormerken?” wordt aan biologisch-dynamisch melkveehouder Henk Brandsma gevraagd in de korte film ‘Gewetensbezwaarden’ over boeren die weigeren de oren van hun koeien te doorboren met een gele flap. Hij antwoordt: “Dat hangt af van de persoon. Wat is de waarde van een schilderij? Wat is de waarde van een landschap? Wat is de waarde van gezonde lucht? Wat is de waarde van een boom? Wat kost de Anne Frank boom? Wat kost De Nachtwacht? Wat kosten onze Friese koeien? Voor ons zijn ze onbetaalbaar.”

De film van 15 minuten is gemaakt door Huib Schoonhoven en Karen Kuiper, makers van de prijswinnende documentaire ‘De kleine oorlog van boer Kok’ (te bekijken via www.hollanddoc.nl).

De nieuwe film geeft een prachtig beeld van vier gewetensbezwaarde boeren en de zaak waar ze voor vechten. U kunt hem bekijken op www.koeienzonderoormerken.nl. Het is echt een aanrader.

De weigeraars hebben in het verleden al heel wat voor de kiezen gekregen: rechtszaken, een verbod op het verhandelen van hun vee, dreigementen om de hele kudde te ruimen. Het laatste wapen van het landbouwministerie is het korten op subsidies uit Brussel, de Melktoeslag en op de Subsidie voor Agrarisch Natuurbeheer. De veehouders lopen daardoor duizenden euro’s mis, terwijl hun alternatieve registratiesysteem met foto’s, nummers en schetsen, gecombineerd met steekproefsgewijze DNA-tests, wa-

terdicht is. Die methode is wel duurder en meer werk, maar dat hebben de boeren er graag voor over. En ze voldoen zo aan hun registratieplicht. Het inhouden van subsidies vinden ze daarom zeer onrechtvaardig. En omdat die korting met terugwerkende kracht is ingevoerd, moest Thom de Groot onlangs ruim 2200 euro terugbetalen van de natuursubsidie die hij over 2008 had ontvangen, terwijl hij de natuurmaatregelen keurig had uitgevoerd.

Vorige maand zijn Thom de Groot en Henk Brandsma in Brussel geweest om hun zaak te bepleiten. De EU commissie wil onderzoeken of de Nederlandse weigeraars mee kunnen doen aan een Deense proef met de maagbolus. Dit is een chip die een koe kan doorslikken en in de maag achterblijft. De gegevens kunnen met een scanner worden afgelezen. ☞

Voor meer informatie: www.koeienzonderoormerken.nl.
Hier kunt u zich ook registreren als steunbetuiger.

Demeter kiest voor hoorns

Over de genetisch hoornloze koeien van Demeter bedrijf Hoeve Biesland van Jan Duijndam is afgelopen jaar veel gediscussieerd, onder andere via artikelen in de vorige drie nummers van Dynamisch Perspectief (na te lezen via onze website) en op de goed bezochte bijeenkomst op Warmonderhof in september. Na het wegen van alle argumenten heeft de Demeter Voorwaarden Commissie (DVC) besloten een nieuwe norm te stellen: het houden van ongehoord melkrundvee is niet toegestaan, dus ook niet het houden van melkvee waarbij de eigenschap hoornloosheid is ingekruisd. Jan



Duijndam krijgt voorlopig een ontheffing. De DVC is van mening dat de BD-landbouw open moet blijven staan voor nieuwe ontwikkelingen en dat zij de betekenis hiervan voor de biologisch-dynamische bedrijfsvoering blijvend moet volgen en onderzoeken. Op basis van deze ervaringen en nieuwe kennis zal in de toekomst een heroverweging plaatsvinden. Er wordt vooralsnog geen mogelijkheid geboden aan andere Demeter-bedrijven of nieuwe omschakelaars om dezelfde weg te volgen. Daarvoor is meer kennis nodig over genetisch hoornloze koeien, hun gedrag en de gevolgen voor de biologisch-dynamische bedrijfsvoering. Uiteraard volgt de DVC afspraken die met Demeter Internationaal worden gemaakt. ☺



Maria van Boxtel



Tom van Gelder heeft zijn jarenlange ervaring als bioloog, waarnemer en docent op Warmondshof ingezet om een website te maken, www.dynamisch.nu, die een enthousiasmerende kijk biedt op waarnemen in en aan de natuur. De site geeft een helder, uitgebreid en samenhangend overzicht van de Goetheanistische fenomenologie. Een website biedt een mooie gelegenheid om alle stappen in plaatjes, foto's of zelfs filmpjes te vatten. Zo maakt Tom meteen zichtbaar wat hij bedoelt met de metamorfose van de bladeren aan een koolplant of de beweging van een wilde kat met jongen.

Tom neemt je aan de hand mee langs vele waarnemingen van hemzelf en van ervaren onderzoekers. Ook geeft hij concrete oefeningen die je zelf kunt doen.

Eerst maken de oefeningen je bewust van je eigen vluchtige waarneming. Bijvoorbeeld: 'Tekenen zonder te kijken een schoen die je draagt. Vergelijk het resultaat met de werkelijkheid!' Dat valt tegen! Dan de concrete waarneming vanuit het element 'aarde', waarbij vastheid, afgrenzing en ondoordringbaarheid de kernbegrippen zijn. 'Tekenen bij een blaadje ieder tandje zoals je het ziet, bij een boom moeten alle takken op de juiste hoogte en met de juiste hoek worden getekend'. Vervolgens vanuit het element water de waarneming van de beweging, en dan vanuit lucht en warmte. Elke stap op het pad van de fenomenologische waarneming is weergege-

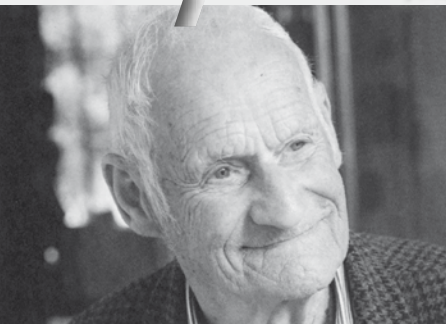
ven. Op deze manier kun je via de zichtbare verschijnselen in deze wereld het geestelijke leren kennen.

Over dier- en menskunde en embryologie geeft de site uitgebreide en interessante informatie. Zo heb je een compleet overzicht van waarnemingen en onderzoeken in de natuur, om lekker in rond te struinen. En voor wie toch nog papier in handen wil hebben: bij het kopje publicaties zijn de boekjes 'waarnemen met 12 zintuigen', 'fenomenologie' en de nevenoefeningen gewoon te bestellen of te downloaden voor een eigen print.

Samengevat: www.dynamisch.nu biedt een uitgebreid overzicht van waarnemen, fenomenologie, zintuigen, dier- en menskunde, alle bijbehorende oefeningen en achtergrondliteratuur. Kijk zelf!



Dynamisch Perspectief



In memoriam

Hans Wolterbeek, 1913 – 2010

Trouw aan zijn idealen

Hans Wolterbeek startte eind 1936 een biologisch-dynamisch tuinbouwbedrijf, Sloterland, op een stuk weiland bij Badhoevedorp. Het was puur pionieren. Samen met zijn vrouw Nel bouwde hij uit het niets een paradijsje op in de polder, met hagen rondom, en steeds meer soorten vogels. Maar op het moment dat alles goed begon te lopen brak de oorlog uit. Langs Sloterland werd een tankgracht gegraven ter bescherming van Schiphol. De tuinderij veranderde in een maanlandschap.

Na de oorlog bouwde Hans niet alleen zijn eigen bedrijf weer op, hij hielp ook mee de BD-Vereniging weer op de rails te zetten. In 1946 ging hij in het bestuur, eerst als penningmeester, later als gewoon bestuurslid. 32 jaar lang heeft hij in het bestuur gezeten. Op vergaderingen was hij altijd de man van de zuivere lijn, van de ware BD; geen water bij de wijn.

Hans heeft vlak na de oorlog veel energie gestoken in de opbouw van een handelscoöperatie, samen met Warmonderhof, Loverendale en Vita Nova. Omdat het Demeter-merk op dat moment niet gebruikt mocht worden kozen ze voor Proserpina als handelsmerk.

De afzet bleef voor Hans een eindeloze worsteling. Het aantal BD-bedrijven was klein en de afstand tot de verspreid wonende consumenten groot. Pas in de jaren 60 begon de belangstelling te groeien en kon hij zijn coördinerende werk voor de coöperatie aan anderen overdragen. Er kwamen nieuwe, grotere tuinbouwbedrijven bij en het nieuwe verdeelcentrum Proserpina groeide als kool. De handel professionaliseerde zelfs zo snel, dat de vrachtwagen van Proserpina een paar jaar later niet meer langs kwam. Het was niet meer rendabel om nog langs het kleine Sloterland te rij-

den. En dus ging Hans weer zelf zijn rondje rijden, langs consumentengroepen, winkels en het restaurant van Schiphol.

Ondanks de vele tegenslagen, bleef Hans zijn idealen trouw. Hij bestudeerde intensief, samen met de andere BD-boeren, de landbouwcursus van Rudolf Steiner en andere boeken. De 'studiegroep van practici' kwam in de jaren 50 in de winter iedere maand bij elkaar voor een studieweekend op een van de bedrijven.

Hans heeft altijd een grote kring van mensen – vrienden, klanten en vrijwilligers – om zich heen gehad die hem waardeerden en steunden, zowel moreel als financieel. Veel vrijwilligers ontdekten, werkend in de tuin en pratend met Hans, wat ze eigenlijk wilden in hun leven. Anderen zetten bij hem de eerste stappen op het BD-pad en zijn nog altijd in deze richting werkzaam. Tot op hoge leeftijd heeft hij lezingen en

cursussen gegeven en daarbij heeft hij veel mensen geïnspireerd.

In '78, toen hij 65 werd, droeg Hans de tuin over aan Volkstuinvereniging Vrienden van Sloterland. Maar hij bleef, samen met zijn tweede vrouw Ank, betrokken en stond de amateurtuiniers met raad en daad bij. In het midden van de tuin liggen nu nog steeds biologisch-dynamische composthoopen, met veel aandacht en zorg opgebouwd, zo mooi als je ze tegenwoordig nog maar zelden op BD-bedrijven ziet.

Hans werd begraven in de stam van een dennenboom die hij ooit zelf had geplant. De stam was uitgehold door zijn zoon Leo. In de beginjaren zaaide Hans zijn gewassen, net als alle BD-boeren in die tijd, bij voorkeur twee of drie dagen voor volle maan. Op 20 oktober 2010, drie dagen voor volle maan, werd Hans, liggend in zijn boom, begraven. Hij is 97 jaar geworden. ☺ *Tekst: Ellen Winkel*

In memoriam Wiek Fledderus, 1927 – 2010

Mouwen opstropen, aan de slag

Willy Schilthuis, Andreas Wijgmans en Wiek Fledderus vormden in de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw een sterk team waarop de ontwikkeling van de BD-Vereniging goed kon gedijen. Waar Willy een sterke boegbeeldfunctie had was Wiek op de achtergrond aanwezig en maakte het mogelijk dat Willy haar functie zo goed als mogelijk kon vervullen.

Wiek en Willy zijn lange tijd lotsverbonden geweest. Lange tijd was Wiek de rechterhand van Willy op De Vier Jaargetijden in Nieuwe Wetering. Ook toen in Nieuwe Wetering aan de andere kant van de dijk een nieuw bedrijf gestart werd, was Wiek daar een belangrijke kracht om dat bedrijf op poten te helpen zetten. In die tijd, halverwege de zeventiger jaren, werd zij de eerste keurmeester van Proserpina, de oermoeder van alle verdeelcentra, die op het tweede bedrijf was gevestigd. Gezien haar zeer hoge kwaliteitsstandaard was dat voor menig tuinder best lastig.

Kenmerkend voor Wiek waren haar praktische en pragmatische

oplossingen. Wonderlijk was het om te zien dat zij in haar aanpak en handelen altijd een houding had van mouwen opstropen, aan de slag en vooral niet zeuren. Op andere gebieden speelde haar geboortedatum 15 september haar wel parten. Geboren in het sterrenbeeld Maagd, waar ze best ook prat op ging, was zij van nature niet alleen hoog eisend, maar vaak terecht mopperig over behaalde resultaten. Resultaten van haarzelf en zeker ook van anderen. Op het vlak van nieuwe ideeën was het vaak lastig haar mee te krijgen: er was altijd wel een mits en een maar. Dat leverde haar wel de bijnaam 'mopperkont' op. Het moet gezegd: het ging echter daarbij altijd om het resultaat voor de wereld, nooit voor haar persoonlijk.

In 1977 kwam Wiek op het net begonnen Kraaybeekershof werken om de tuin op te zetten. In die tijd heb ik ook ervaren hoe zij heel gezellig kon zijn, humor had en soms heel aanstekelijk kon lachen. Na enige tijd op Kraaybeekershof hadden haar



Wiek Fledderus in 1972

gewrichten en ledematen het wel gehad met het werken op het land. Er moest een draai komen in haar leven.

Ze maakte een moedige stap door een jaar lang het fenomenologisch studiejaar aan het Goetheanum te volgen. Ze verheugde zich op een rustig jaar. Dat pakte iets anders uit. Ze moest keihard werken, maar nu anders. De geest werd

voortdurend voortgedreven door een keur aan inspirerende leraren. Ze vond het heerlijk, maar mopperde vaak over de weinige vrije tijd en het harde geestelijke werken wat van haar als doe-mens gevraagd werd. Als vakvrouw heeft ze daar toen veel indruk gemaakt door haar fenomenologische studie aan de tomaat. Graag had ze dit werk in Nederland later willen voortzet-

Dynamisch Perspectief

ten, bij voorkeur aan de preparatenplanten. Maar het secretariaat van de BD-Vereniging, Willy, vroeg haar om de dichtgeslibde ledenadministratie op te schonen en te reorganiseren. Dat kon met haar precisie wel aan haar worden overgelaten. Het ledenaantal daalde stevig.

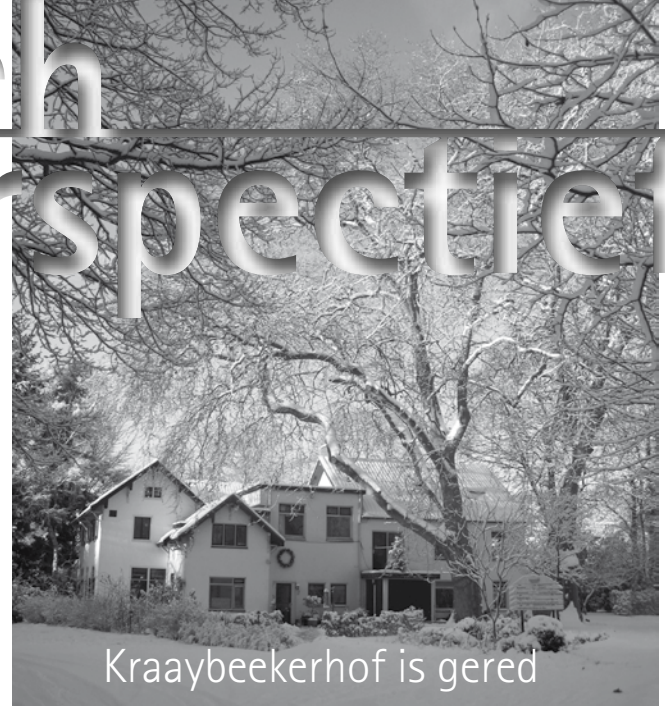
In haar jonge jaren had Wiek's leven als dochter van een Hoo-geveense notaris en fervent paardenliefhebber een radicale wending gekregen, toen een kennis van de notaris nog een kaartje over had voor een lezing over landbouw van een mevrouw uit Den Haag. Het bleek Erna Casparé te zijn. Casparé was altijd een bevolgen sprekerster en die 'toevallige' ontmoeting deed Wiek van de ene dag op de andere besluiten om haar baan als bedrijfsleidster van een manege op te zeggen en in de BD te gaan werken. Ze had haar bestemming gevonden: het werken aan en voor een gezonde Aarde en voor gezond voedsel. Zij heeft haar verdere leven voor dat ideaal ingezet samen met haar maatje Willy, die zij in principe door dik en dun ondersteunde.

Met een bewonderenswaardig aanpassingsvermogen was geen taak haar te gek. Als het maar het grote doel diende: de Lichtkrachten hier op aarde te versterken zodat door het licht in de voeding de mens het licht in zichzelf weet te vinden en de krachten krijgt dat te vergroten. Het was een regenachtige druilerige dag dat Wiek in Den Dolder op een prachtig achteraf begraafplaatsje op een achteraf hoekje werd begraven. Maar toen de kist de grond in ging was de zon erbij en scheen naar harte-lust! ☺

Tekst: Michiel Rietveld

In memoriam Jaap Bakker

Op 18 juli is Jaap Bakker overleden. Tot op zeer hoge leeftijd heeft hij zich ingezet voor een goede compostbereiding; voor 'de ziel van de bouwvoor'. Hij specialiseerde zich in het maken van chroma's. In DP2011-1 schrijven we meer over zijn levensverhaal.



Kraaybeekerhof is gered

Het noodlijdende studiecentrum in Driebergen kan haar activiteiten voortzetten, nu Stichting BD Grondbeheer de nieuwe eigenaar van de grond is geworden. De gebouwen zijn overgenomen door de ideële onroerend goed stichting Non-Nobis. Door deze samenwerking kan Landgoed Kraaybeekerhof zich weer volop inzetten voor de activiteiten van de academie, het biologisch-dynamische tuinbouwbedrijf en het restaurant.

Studiecentrum Kraaybeekerhof werd in 1977 opgericht als onderdeel van de BD-Vereniging. Sinds 1991 staat het op eigen benen. Nog altijd is het vanwege onder andere haar land- en tuinbouw cursussen een belang-

rijk centrum voor de biologisch-dynamische landbouw en de daarmee verbonden levenswijze. Kraaybeekerhof kwam in de problemen toen een midden in het landgoed liggend perceel werd gekocht om bebouwing te voorkomen.

Voor de aankoop van de gronden van Kraaybeekerhof is Stichting BD Grondbeheer een lening aangegaan die binnen vijf jaar moet worden afgelost met schenkgeld van particulieren, bedrijven en fondsen. Wilt u een steentje bijdragen, neem dan contact op met Stichting BD Grondbeheer via www.bdgrondbeheer.nl of bel Loes van Loenen, tel 06-50525913.

BD Grondbeheer stelt biolo-

Phileen's column

LUIZEN

Afgelopen zomer had ik hoofdluis. Toen ik het eindelijk ontdekte, was mijn haar al één groot jeukend luizennest. Ik fietste zo snel als ik kon naar de drogist. Hij gaf me een lotion met malathion, een zenuwgas voor insecten dat inmiddels verboden is, zelfs in de gangbare landbouw. Mijn man smeerde het luizenmiddel op mijn hoofd en meldde dat hij zich lichtelijk bedwelmd voelde door de opstijgende gassen. "Kunnen die luizen niet biologisch bestreden worden?" vroeg hij voorzichtig. Ik vond dit echt het verkeerde

moment om over biologisch te beginnen. Dit was een noodsituatie! En de drogist had toch gezegd dat malathion het beste middel was?

Na twee behandelingen (waar één afdoende had moeten zijn) voelde ik dat de luizen nog steeds levenslustig rondkropen. Internet bevestigde mijn vermoeden: de bestjes bleken resistent tegen malathion. Resistentie is eigenlijk een logisch gevolg van veelvuldig gifgebruik. Van al die miljarden luizen op al die hoofden zullen er ooit een paar luizen zijn die tegen het gif

bestand zijn. Die krijgen daarna luizenkinderen die er ook tegen kunnen en dan heb je een heel resistente luizenfamilie. Hetzelfde mechanisme speelt zich af in de vleesindustrie, waar in varkens- en kippenschuren resistente bacteriën ontstaan door het royale antibioticagebruik, of in de akkerbouw waar onkruid resistent wordt tegen herbicide. Voor mij was de luizenkam de enige oplossing. Toevallig had ik luis in de tijd waarin we dagelijks lopen te schoffelen omdat we geen chemie tegen onkruid gebruiken. Mijn man, die van begin

af aan al zeer sceptisch was over mijn insecticide gebruik, kon nu zijn gelijk halen. "Zie je wel dat gif niet werkt, je wordt er alleen maar beroerd van," meende hij. "Het is beter als je de luizen van je hoofd afschoffelt." Hij bedoelde kammen, denk ik, en dat heb ik toen maar gedaan. ☺

Phileen Meertens heeft met haar man een biologisch-dynamisch akkerbouwbedrijf in Hensbroek. Ze zit namens het netwerk van vrouwenorganisaties 4 VO in de Raad van Toezicht van Biologica.

gisch-dynamische landbouwgrond in Nederland veilig voor toekomstige generaties. Dit doet zij door geld te werven, grond te kopen en de grond vervolgens te verpachten aan boeren die werken volgens de Demeterprincipes. Zodra een boer stopt wordt de grond niet verkocht aan een 'gangbare' boer of een projectontwikkelaar, maar kan een nieuwe boer direct op de kwalitatief hoogwaardige grond aan de slag. ☺



Gezocht: jong veehoudersbloed

De Naaberhoeve is een biologisch-dynamische zorgboerderij van 38 ha op een prachtige locatie in Echten op het Drentse zand. De melkveehouderijtak startte in 1976; in 1998 kwamen daar op de huidige locatie ook de tuinbouw en de zorg als echte bedrijfstakken bij. Momenteel werken zeven medewerkers in de veehouderij en de tuinbouw. Zij bieden zorg en begeleiding aan 15 deelnemers uit verschillende doelgroepen. Dit aantal

zal naar verwachting groeien naar ongeveer 25. Binnenkort start de bouw van een nieuwe gebouw waarin een winkel, een theehuis en een gezamenlijke ruimte voor de deelnemers worden ondergebracht. Op langere termijn is het ook de bedoeling om een woonvoorziening voor deelnemers in te richten. Welke enthousiaste koeienman of -vrouw ziet hier een levensuitdaging?? Bel: 0528-251121. ☺

Dynamisch Perspectief



BD-leerstoel opgeheven

De leerstoel biologisch-dynamische landbouw aan de Universiteit van Kassel/Witzenhausen wordt per 1 maart 2011 opgeheven. Hoogleraar Ton Baars is teleurgesteld en verbijsterd. Na zes jaar begon zijn onderzoek net goed op stoom te komen en vanaf 2011 kon wetenschappelijk geogost worden. Zo toont lopend onderzoek aan, dat kinderen met een overgevoeligheid voor melk wel rauwe BD-melk kunnen verdragen. De financiers van de leerstoel wilden de financiering nog enkele jaren voortzetten, maar de Universi-

teit weigerde. Studenten waren enthousiast over de colleges van Ton Baars. Ze waardeerden de verbreding van de zienswijze op ecologische landbouw, met name in de methodische vakken 'goetheanistische waarneming' en 'ervaringswetenschap'. Ze protesteerden massaal tegen de aangekondigde opheffing van de leerstoel. Een protestmars van 250 studenten met spandoeken en trekkers door de stad, die eindigde in de vergaderzaal van het universiteitsbestuur, mocht echter niet meer baten.

De universiteit had vooraf criteria opgesteld die niet alle vervuld zijn. Maar de opbouw van een nieuw vakgebied kost nu eenmaal tijd. Er is wel veel geld voor onderzoek binnen gehaald, maar de universiteit hecht vooral aan geld vanuit officiële overheidsrichting. Ton Baars reageert: "Er is kennelijk goed en slecht geld." Zijn collega's waren het bovendien niet eens met de bredere benadering, de sociaalwetenschappelijke 'ervaringswetenschap'. „Kennelijk is de vrijheid van onderzoek en onderwijs toch niet zo groot, als in Duitsland altijd geroemd wordt." En sommigen vonden, dat er meer samenwerking had moeten ontstaan met andere vakgebieden. "Maar de liefde moet wel van twee kanten komen, en men had dit dan ook als evaluatiecriterium vooraf moeten stellen" vindt Ton. "Ik heb voorstellen gedaan voor gezamenlijk onderzoek naar bijvoorbeeld melkqualiteit of naar zelfmedicatie van dieren. Maar als ze die afwijzen, dan wordt het moeilijk. Daarnaast

heb ik geweigerd om de resultaten van het eerste onderzoeksjaar naar BD-preparaten nu al te publiceren. Dat ging tegen gemaakte afspraken in. Ik was namelijk van mening dat het aan de kwaliteit van de uitgangspreparaten lag. In het tweede jaar heb ik hoogsignificante onderzoeksgegevens, maar intussen ben ik al als onbetrouwbare onderzoekspartner afgewezen. Mijns inziens heeft de achtergrond van deze strijd te maken met de toekomstige richting van de faculteit: of meer richting disciplinaire natuurwetenschap of ook ruimte voor transdisciplinaire vragen van boeren? Ik heb niets tegen goed fundamenteel onderzoek, maar landbouwonderzoek is mijns inziens per definitie een toegepaste wetenschap, en vooral in de BD moet je de diversiteit van de praktijk erin betrekken. Ook blijft de antroposofie een moeilijk thema voor een wetenschappelijk instituut." ☺

Seminar met Dorian Schmidt

Net als vijf jaar geleden geeft Dorian Schmidt een seminar om mensen kennis te laten maken met de methode van vormkrachtenonderzoek, die hij heeft ontwikkeld. Deze methode is gebaseerd op aanwijzingen van Rudolf Steiner, met name uit zijn boek 'Voorbij de grenzen van de natuurwetenschap'. Doel van het seminar is om tot eigen waarneming van vormkrachten (etherkrachten) te komen. Aan de hand van oefeningen worden de deelnemers stap voor stap hiernaartoe geleid. Het laatste deel van het seminar zal gericht zijn op het leren onderscheiden van de vier ethersoorten.

Het seminar vindt plaats in het Woodbrookershuis bij Barchem in de prachtige natuur van de Lochemerberg. Er zijn voor alle deelnemers 1- of 2-persoonskamers. De maaltijden zijn biologisch en met dieetwensen wordt rekening gehouden. Er is plaats voor maximaal 45 deelnemers. De voertaal is Duits.

Waar: Woodbrookershuis, Woodbrookersweg 1 te Barchem.
Wanneer: 23 februari 14 uur tot 26 februari 13 uur. Kosten: € 275,- alles inbegrepen. Informatie: René Groenen, 013-7610308, groengraaf@gmail.com; Frans Romeijn, 0648728505, fromeijn@planet.nl. ☺



De wereldberoemde Indiase natuurkundige en wetenschapsfilosofe Vandana Shiva vecht al tientallen jaren voor het behoud van biodiversiteit en het recht van boeren om hun eigen zaden te vermeerderen. Stichting Zaadgoed nodigde haar uit als spreker op het symposium 'Zaadgoed is ons cultureel erfgoed' op 22 november. Haar verhaal ging over onrecht; over de ongelijke strijd tussen grote multinationals en kleine boeren. Bedrijven als Monsanto verdienen jaarlijks miljarden aan royalty's op de door hen gepatenteerde zaden. Veel kleine boeren hebben zich in de schulden gestoken om moderne katoenrassen, kunstmest en bestrijdingsmiddelen aan te schaffen en moesten vervolgens hun land afstaan aan schuldeisers, omdat die dure zaden in de

praktijk toch minder opbrachten dan hen was voorgespiegeld. "Dat is het moment dat die boer naar het bestrijdingsmiddel grijpt om het op te drinken," vertelde Vandana Shiva. In de afgelopen tien jaar vonden 200.000 zelfmoorden plaats, vooral in de katoenregio. De multinationals zijn zo machtig, dat er nu zelfs een wetsvoorstel ligt dat kritiek op gentechzaden verbiedt. Criticasters lopen het risico op gevangenisstraf en een hoge boete. De kern van het probleem ligt volgens Shiva bij de eigendomsrechten. Hoe kan een zaad, en zelfs een gen, het privé-eigendom zijn van een bedrijf? Zaad is de bron van leven en zou publiek eigendom moeten zijn. Daarom heeft zij in India zaadbanken opgericht – *gardens of hope* – die oude rassen bewaren en tegen



De foto's van Warmonderhof studenten in DP2010-4 zijn gemaakt door Joost Bataille. Hij heeft de foto's gemaakt voor zijn studie portretfotografie. Op zijn website, www.zuurkoolmetworst.nl staan meer voorbeelden van zijn werk. Alleen de tweede foto van rechts op pag. 21 is gemaakt door Ester Maarsen.

Agenda

>> zie elders in dit nummer

16 december

Slotdebat: 'De prijs van ons voedsel'

Laatste van een reeks debatten in De Rode Hoed in Amsterdam over de toekomst van de landbouw en ons voedsel. Wat wij eten heeft invloed op het Nederlandse landschap en op de regenwouden van Brazilië. Wie neemt de regie voor een echt gezond en duurzaam voedselaanbod? Sprekers: o.a. Henk Bleker, staatssecretaris ministerie van EL&I (ovb). Zie: www.rodehoed.nl.

18 december

Kerstmarkt Kraaybeekerhof

In de tuinen van Landgoed Kraaybeekerhof laten biologische bedrijven hun producten proeven. Vuurtjes en kleedjes houden u warm, evenals de live muziek. U kunt kerststukjes maken en schilderen. Stichting BD Grondbeheer en Kraaybeekerhof Academie informeren u over het landgoed en cursussen. Animatie voor de kinderen is ook geregeld. Tijd: van 10-16 uur. Zie www.kraaybeekerhof.nl.

10-28 januari

Vertiefungswochen

De landbouwsectie van de internationale antroposofische vereniging in Dornach organiseert verdiepingsweken, waarin deelnemers vanuit een antroposofische visie uitgebreid stilstaan bij vraagstukken in de landbouw. Zie www.sektion-landwirtschaft.org.

vanaf 13 januari,

8 bijeenkomsten >>

Studiebijeenkomsten met Michiel Rietveld

Een visie op werken aan een gezonde aarde. Zie pag. 41.

vanaf 13 of 14 januari,

6 bijeenkomsten

Biologische Moestuincursus

Alma Huisken geeft een moestuincursus van 6 lessen in de Proeftuin in Molenrij (Gr.), een landschapstuin met moestuin, boomgaard en kleinveehouderij. Ecologie, biologisch-dynamisch telen en de groene kringloop staan centraal. Er wordt gewerkt in kleine groepen van beginners en gevorderden. Prijs: € 195,00. Meer info via 0595-481580 en op www.almahuisken.nl of vraag het infovel aan.

15 en 16 januari >>

BD-jongerenweekend

Op bezoek bij twee BD-bedrijven; voor jonge BD-ers van 16 tot 33 jaar oud. Zie pag. 13.

19 en 20 januari >>

Biovak

Jaarlijkse vakbeurs voor biologische landbouw in de IJsselhallen in Zwolle. Zie pag. 12.

29 januari

Open Dag Warmonderhof

Warmonderhof houdt Open Dag voor alle biologisch-dynamische MBO-opleidingen. De docenten zijn aanwezig en studenten geven rondleidingen. De woonhuizen zijn te bezichtigen, de bedrijven zijn open en er staat lekker eten klaar. In het voorjaar zijn er nog een aantal meeloopdagen. Deze staan in de agenda op de website vermeld, zie www.warmonderhof.nl. Tijd: van 12 tot 16 uur.

Febr t/m dec

Cursus Energetisch beheer

Hans Andeweg, oprichter van het Centrum voor ECOtherapie, heeft de cursus 'Grondbeginselen Energetisch

Beheer' opgezet, waarin je energie leert waarnemen en verbeteren. Zie: www.ecotherapie.org.

2-5 februari

Landbouwconferentie

De jaarlijkse internationale landbouwconferentie in Dornach, Zwitserland. Zie www.sektion-landwirtschaft.org en pag 10 en 11.

23 t/m 26 febr >>

Seminar met Dorian Schmidt

Zelf leren om vormkrachten waar te nemen. Zie pag. 39.

26 febr en 5 mrt

Biologische Moestuincursus

Twee cursusedagen in Haarlem door Alma Huisken, zoals bij 13 januari.

2 en 16 maart >>

Winterconferentie

De jaarlijkse conferentie van de BD-Vereniging heeft als thema 'bedrijfscontinuïteit' en vindt plaats op 2 maart in Merksplas en op 16 maart in Dronten. Zie pag. 13.

kostprijs beschikbaar stellen aan boeren, die de zaden weer gewoon zelf mogen vermeerderen. Ze droomt van tienduizend *gardens of hope* over tien jaar. Hoeveel onrecht er ook is, hoop is niet uit te roeien, aldus Vandana Shiva.

De rest van het symposium was gericht op de Nederlandse situatie. Monsanto heeft twee jaar geleden veredelingsbedrijf De Ruiter Seeds overgenomen met als gevolg dat dit bedrijf de verkoop van biologische zaden heeft gestaakt. Hoogleraar Edith Lambers van Bueren en veredelaar en kweker Bart Vosselman vertelden hoe belangrijk het is om rassen te ontwikkelen speciaal voor de biologische landbouw. Er zijn nu tien biologische boeren opgeleid die op hun bedrijf meewerken aan het beoordelen van nieuwe kruisingen. Positief is dat in Nederland de gezamenlijke zaadbedrijven samen met boeren en maatschappelijke organisaties pleiten voor aanpassen van het patentrecht, zodat gepatenteerde rassen voor alle zaadbedrijven beschikbaar blijven om verder mee te veredelen. Meer info: www.zaadgoed.nl.

Studiebijeenkomsten met Michiel Rietveld

Veel mensen hebben behoefte aan een eigentijdse visie op hoe je kunt werken aan een gezonde aarde; aan een voedingskwaliteit die mensen helpt het beste in zich naar boven te halen; aan een landbouw van de toekomst. Begin twintigste eeuw heeft Rudolf Steiner hiervoor al 'houtskool schetsen' gemaakt in zijn zogenaamde Landbouwcursus. Willen we dit verder ontwikkelen, dan dienen we enerzijds zijn lezingen te bestuderen en anderzijds moeten we vermogens ontwikkelen om authentiek als 21ste-eeuwer onze weg verder te vervolgen. De grote uitda-

ging in deze eeuw is bewustzijn te krijgen van grote gehele en daarbij verder te kijken dan alleen het uiterlijke.

Het bestuderen van de sterren- en planetenwereld biedt een geweldige oefening om in bewegingen te leren denken. Wanneer we ons afvragen welke invloed de kosmos heeft op het leven op aarde, dan levert dit een dieper inzicht op in de werking van de natuurwezens en vooral in de opgaven van de mens in de moderne tijd. Ieder kan hiermee aan slag gaan op zijn of haar eigen plek; op vijf hoog in een flat of op een agrarisch bedrijf.

BD-expert Michiel Rietveld heeft in het voorjaar van 2010 op de Vijfsprong in Vorden de Landbouwcursus behandeld. Hij zal nu in acht bijeenkomsten inzicht geven in de sterrenkunde en de kosmische samenhangen bespreken en tot leven brengen, zoals Steiner die beschreven heeft in 'De Mens als Klankharmonie van het Scheppende Wereldwoord'. Deze cursus is voor iedereen toegankelijk. Waar: Urtica de Vijfsprong, Vorden. Wanneer: 13, 27 jan, 3, 10, 17, 24 febr, 10, 24 maart van 19-21.30 uur. Kosten: € 130. Aanmelden: paint@atelierdebark.nl of tel. 0575 546155.

Sterren- en planeten-kalender 2011



De nieuwe editie van de Sterren- en planetenkalender 2011 is verschenen. Ieder jaar opnieuw helpt de kalender van Liesbeth Bisterbosch en Stichting 'Een Klaar Zicht' bij het vinden van de weg aan de sterrenhemel. De kalender geeft per maand een fraai vormgegeven overzicht van de sterren en planeten die aan de hemel te zien zijn. Meer informatie: www.liesbethbisterbosch.org

*Ik ben lid
van de BD-Vereniging*



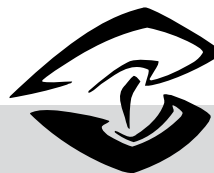
Aletta Remerie
58 jaar, woont in Wilp (Gld.)
is klassiek homeopaat en biografisch
werker

*Sinds: Meer dan vijf jaar. Jan
Diek van Mansvelt vertelde me over
het werk van de BD-Vereniging.
Dat wilde ik graag ondersteunen.*

*Waarom: Al vanaf de jaren
zeventig ben ik bezig met BD-
Voeding. Antroposo e en werken
in de aarde, dat hoort voor mij bij
elkaar. Het een kan niet zonder
het andere.*

*Enthousiast: Via vrienden merk
ik hoe moeilijk bedrijfsovername
kan zijn. Dat boeit me. Als het
lukt het stokje door te geven, dat
je als oudere je eigen dogma's los
kunt laten. Dan kan ook de an-
troposofie zich weer vernieuwen.*

Nog geen lid? Meld je aan!
0321 315937 www.bdvereniging.nl



Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

Wisentweg 12
8251 PC Dronten
telefoon 0321 315937
fax 0321 315938
info@bdvereniging.nl
www.bdvereniging.nl

De BD-Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding door ontmoetingen, scholing, onderzoek en publicaties. Ze werkt samen met o.a. Stichting Demeter, Stichting Grondbeheer BD-landbouw, Stichting Warmonderhof, Stichting Biologica en de Antroposofische Vereniging in Nederland.

Bestuur Albert de Vries
(voorzitter), Ruud Hendriks, Karin Stolk, Isabel Duiniveld

Medewerkers bureau Luc Ambagts (beleidsmedewerker), Bram Gordijn (secretariaat en boekhouding)

BD-beroepsontwikkeling Boeren en tuinders die belangstelling hebben voor BD-beroepsontwikkeling, intervisie of coaching kunnen contact opnemen met Luc Ambagts op het bureau.

Preparatenwerkgroep De preparatenwerkgroep begeleidt het maken van de biologisch-dynamische preparaten. Bij de werkgroep zijn preparaten te bestellen via: preparaten@bdvereniging.nl. Vermeld altijd

**DYNAMISCH
PERSPECTIEF 2010 –
winter – nr 5**

Dynamisch Perspectief is het ledenblad van de BD-Vereniging en verschijnt 5x per jaar. ISSN 1389-7438.

Voor vragen over lidmaatschap of over het opsturen van Dynamisch Perspectief, bel het bureau: 0321-315938

Redactie Ellen Winkel (hoofdredactie), Andries Palmboom, Wim Goris, Jan Saal, Luc Ambagts, Jorien Quirijnen

Sluitingsdatum kopij 5 januari, agendaberichten tot 31 januari. DP 2011-1 verschijnt 26 februari. Graag vooraf overleg, tel. 0344-645420 of ellen@schrijfwinkel.nl. De redactie houdt zich het recht voor stukken in te korten, te bewerken of te weigeren.

Copyright BD-Vereniging. Overname van artikelen alleen met voorafgaande toestemming van de redactie.

Coverfoto Gerjan Slingenberg (foto: Annelijn Steenbruggen)

Vormgeving Fingerprint, Witzzenhausen DE, Gerda Peters
Druk Meerpaal Grafimedia, Tiel

uw naam, adres, telefoonnummer en de hoeveelheid gewenste preparaten. Betaling op rekening. Een prijslijst van preparaten en materialen vindt u op www.bdvereniging.nl. Preparatenwerkgroep p/a Stichting De Wederkerigheid, Hoofdstraat 22, 3972 LA Driebergen, 06-47235401 (voicemail)

Lidmaatschap € 40,- per jaar Jongerenlid (t/m 23 jaar): € 20,- per jaar. Beroepslid: € 200,- per jaar. Gekoppeld beroepslid: € 40,- per jaar (voor volgende beroepsleden van hetzelfde bedrijf). Een lidmaatschap wordt jaarlijks stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd. Aanmelden als lid kan via het bureau of via de website www.bdvereniging.nl. Bankrekening voor contributie 147485 tnv Ver voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding, IBAN: NL 04 INGB 0000 147485, BIC: INGBNL2A

Schenken en legaten De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De BD-Vereniging is erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Legaten zijn geheel vrij van successierecht. Schenkingen zijn vrijgesteld van schenkingsrecht. Wilt u meer informatie, belt u dan even met het bureau.

Hoor, die stilte tijdens het werk

Maarten Verheyen, werkbegeleider op zorgboerderij De Hoge Born

Hoor, die stilte tijdens het werk.

Welke kwaliteit ligt daarin.

Geeft ze uitdrukking aan bereidheid, is ze open en licht.

Maakt ze een vorm van toewijding zichtbaar.

Zeg maar niet dat deze stilte heilig is. Neem er maar gewoon aan deel.

We steken zuring in de boomgaard. Ridderzuring kan gaan woekeren in een grasland, en dat willen we niet. Doe het niet gehaast, want dan breekt de wortel zo. Doe het niet te langzaam, want dan zak je weg in de veelheid en in de klei. Van te langzaam werken word je moe. Van opgejaagd werken word je leeg. Waar ligt dan het passende midd en? Waar ligt die sleutel die de activiteit 'werken' als een vorm van 'heler-woorden' maakt? Waar werken een plezier kan worden in plaats van een vloek. Waar je tijdens of na het werk een glimp van geluk ervaart, ook wel voldoening genoemd.

We volgen strook na strook, de fruitbomen zijn de markeringen. Opmerkzaamheid geboden, want zuring groeit

niet in rijtjes. Aandacht gericht, hier en nu en vooruit kijken. Werkbegeleiders begeleiden de actief inzetbare energie, lokken, schokken, dagen uit, maken ruimte en begrenzen.

In het samen doen leg je een vorm van aanvoeren, niet trekken of duwen. Niet te veel praten. Want dat is afleiding, gesprekken die wegvoeren van ons samen hier-nu-met-het-grasland-en-de-zuring. Dus stil blijft het. Telkens opnieuw de wortel blootsteken in de drassige bodem. Oorverdovend klinkt plots de cantate van een winterkoninkje – over hoe warm de zon aanvoelt tussen de hagelbuien door. Laat dan het werk zijn werk doen.

"Hoe kan ik meer betrokken raken in mijn werk," vroeg ze op een dag. Lange tijd stond ze in het werk als het tweede meisje van

vrouw Holle. Die wel goud wil oogsten in haar rokje, maar geen zin heeft om de appels te plukken als de boom haar roept. En ook geen zin heeft in de mouwen op te stropen voor de warme broden die haar roepen uit de oven. Ze heeft geen oren naar wat nodig is.

"Hoe kan ik meer betrokken raken in het werk," vroeg ze deze gezegende dag. "Ik verlies me zo vaak in het 'gepraat' tijdens het werken, ik voel me dan zo slap en moe worden. Hoe krijg ik er plezier in?"

Kostbare vragen. In de vraag ligt al de acceptatie dat werk voor haar een gegeven is dat werkt. En hoe kostbaar is dan een mogelijk antwoord. Hier wil iets geleerd worden. Dat is goud voor een begeleider.

Daar waar werken als spelen wordt, ligt het geheim. Waar je graag aan mee wilt doen, waarbij je eigen scheppingskracht van tel is. Daar word je niet moe van, daar ga je van fluiten. Speel je met ernst of werk je met speelsheid binnen de spelregels, die we ook wel afspraken of structuur noemen. Dan kun je op van die kostbare dagen, tussen de lachsalvo's door, een enthousiaste stilte horen. ☺

Ook een BD juweel insturen?

Bel of mail met Ellen Winkel,

ellen@schrijfwinkel.nl,

0344-645420



Klaver in de keten

Hier denken we vooral in samenhang. Zo helpen de melk-koeien onze akkerbouw. Ze eten gras en de paarse luzerne-klaver, die de stikstof uit de lucht bindt. In de potstal lopen ze vrij rond en het stro dat ze dagelijks vers krijgen wordt uiteindelijk weer mooie mest voor het land, waarmee een duurzame toekomst voor natuur en mens verzekerd is. Ook de jongeren die hier wonen op de Gezinsboerderij kunnen zelf ervaren hoe alle onderdelen van de natuur een prachtig geheel vormen.

Piet van IJzendoorn van de Zonnehoeve in Zeewolde



Ontdek waar de melk voor uw product vandaan komt op www.zuiverzuivel.nl

zuiver @zuivel



Duurzame verpakking

NIEUW!



Zuiver Zuivel werkt continu aan duurzaamheid. Daarom kiezen we voor een milieuvriendelijke FSC gecertificeerde zuivelverpakking.

Het karton wordt gemaakt van bomen uit verantwoord beheerde bossen.



Samen met de natuur

www.zuiverzuivel.nl